

TÜRKİYE’DE 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİYLE BELİREN REJİMİN AZERBAYCAN HÜKÛMET SİSTEMİYLE MUKAYESESİ

COMPARISON OF THE TURKISH REGIME APPEARED IN THE 2017 CONSTITUTIONAL
AMENDMENTS WITH THE GOVERNMENT SYSTEM OF AZERBAIJAN

Hakemli Makale

Abdulsamet GÜLLER*

İÇİNDEKİLER

ÖZ	797
GİRİŞ	798
I. AZERBAYCAN HÜKÛMET SİSTEMİNİN YAPISI	799
A. Cumhurbaşkanı Anayasal Konumu.....	799
1. Seçim Esasları.....	799
2. Görev ve Yetkileri	800
a. Cumhurbaşkanı Yasama ile İlgili Yetkileri	801
b. Cumhurbaşkanı Yürütmeye ile İlgili Yetkileri.....	802
c. Cumhurbaşkanı Yargı ile İlgili Yetkileri	805
3. Cumhurbaşkanı Sorumluluğu	806
B. Hükûmet Sisteminin Niteliği	807
1. Hükûmet Sisteminin Niteliğine İlişkin Tartışmalar	807
2. Hükûmet Sisteminin Değerlendirilmesi.....	809
II. TÜRKİYE HÜKÛMET SİSTEMİNİN YAPISI	813
A. Ana Hatlarıyla Değişiklikten Önceki Türk Hükûmet Sistemi	813
B. 2017 Anayasa Değişikliğiyle Beliren Hükûmet Sistemi	814
1. Cumhurbaşkanı Seçilmesi	815
2. Cumhurbaşkanı Görev ve Yetkileri	815
a. Cumhurbaşkanı Yasamaya Dair Yetkileri (Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve Diğer Hususlar)	816
b. Cumhurbaşkanı Yürütmeye Dair Yetkileri	820
c. Cumhurbaşkanı Yargıya Dair Yetkileri	821
3. Cumhurbaşkanı Sorumluluğu	821
4. Seçimlerin Yenilenmesi	823

DOI: 10.32957/hacettepehdf.779885

Makalenin Geliş Tarihi: 13.08.2020

Makalenin Kabul Tarihi: 21.10.2020

* Dr., Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı. E-posta: abdulamet.guller@hacettepe.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0744-3528

Bu makale, “Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri: Türkiye ve Fransa Mukayesesi” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

İşbu çalışma, Dergi Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

5. Hükûmet Sisteminin Niteliği	824
SONUÇ	827
KAYNAKÇA	830

ÖZ

Türkiye ve Azerbaycan kültürel, tarihi, siyasi, iktisadi ve sair alanlarda kayda değer bir yakınlık içinde bulunan iki devlet olarak dikkat çekmektedir. İki ülkenin sahip olduğu pek çok benzerlik dışında, elbette farklılaştığı noktalar da bulunur. Bunlardan biri de siyasi tasarımlarının mahiyetinden başkası değildir. Nitekim Türkiye, uzun yıllar sınırlı yetkilere sahip bir Cumhurbaşkanı muhtevi parlamenter rejim şemsiyesi altında yaşamışken Azerbaycan, istiklalinden bu tarafa daima güçlü yetkileri haiz bir Cumhurbaşkanı eliyle idare edilmektedir. Hâl böyleyken Türkiye’de son on yıllarda Cumhurbaşkanının güçlendirilmesi temayülü ortaya çıkmış, 2007 ve 2017 referandumları ile bu düşünce enikonu cisim bulmuştur. Bu itibarla artık Türkiye bakımından da güçlü bir Cumhurbaşkanı söz konusudur. Geline bu son merhalede, iki sistemin birbirine göre konumunun nasıl olduğu sorusu daha fazla ehemmiyet kazanır. Bu çalışmada, işbu merakın eseri olarak her iki ülkenin Anayasaları, Cumhurbaşkanının yetkileri (kararname çıkarmak, yargı organının teşekkülüne katılmak, vs.) üzerinden incelenmekte ve hükümet sistemlerinin tespitine çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye hükümet sistemi, Azerbaycan hükümet sistemi, Cumhurbaşkanlığı kararname, Cumhurbaşkanının konumu, Meclisin konumu, hükümet sistemlerinin tasnifi.

ABSTRACT

Turkey and Azerbaijan attract attention as two states that have a significant affinity in cultural, historical, political, economic and other fields. Apart from the many similarities they have, there are, of course, their different points. One of them is the nature of their political designs. Thus, although Turkey had lived under a parliamentary regime which contains a president with weak powers, Azerbaijan has been governed by a very strong president since its independence. However, a trend which aims the empowerment of president has emerged in Turkey and his idea came to life with the referendums of 2007 and 2017. Hereinafter Turkey has a powerful president. In the last case, the question on the position of two systems relative to each other becomes more important. In this study, as a result of this curiosity, constitutions of both countries are examined through the concept of the President’s powers and it’s tried to detect their government systems.

Keywords: Turkish government system, Azerbaijan government system, presidential decrees, the position of president, the position of Parliament, government systems’ categorization.

GİRİŞ

Tarihi ve içtimai yönden ortak özellikler barındıran ve aynı dili konuşan Türkiye ve Azerbaycan'ın pek çok farklı yönden karşılaştırılması, araştırmacıların önemli benzerliklere ulaşmasını sağlamaktadır. Bu tespitin hükûmet sistemleri yönünden nasıl gerçekleşeceği merakının bir ürünü olan bu çalışmada ise, Azerbaycan'ın 1995 tarihli Anayasası ile ülkemiz son dönem siyasetinde köşe taşı mahiyetindeki tartışma konularından birisi olan ve nihayet 16.04.2017 tarihinde gerçekleşen referandum ile hayat bulan yeni hükûmet sisteminin bir karşılaştırması yapılarak, başka bir mecrada bu sorunun cevabının aranması hedeflenmektedir.

Böyle bir sorunun ferahçasına cevaplandırılabilmesi için iki ülkenin siyasi sistemleri içinde kayda değer bir yer işgal eden kurumların baştan sona incelenmesi gerekir. Ne var ki böylesine kapsamlı araştırmalar ancak büyük hacimli çalışmaların harcı olabilmektedir. Bu itibarla, araştırma materyalleri üzerinde tasarrufa gidilmesi ihtiyacı karşısında konunun, her iki sistemde en belirgin mevki haiz olan Cumhurbaşkanı üzerinden incelenmesi daha isabetli bir yol olacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde Azerbaycan hükûmet sistemi ele alınmaktadır. Bunun için Cumhurbaşkanının anayasal konumu ve diğer organlarla olan ilişkisinin araştırılması gerekmiş ve hükûmet sisteminin mahiyetine ilişkin doktrinde temayüz eden tartışmalara değinildikten sonra, rejimin niteliği tespit edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise Türkiye'de 2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte beliren sistemin analizi yapılmaktadır. Bu başlıkta Cumhurbaşkanına atfedilen anayasal konumu ortaya çıkarabilmek için sahip olduğu yasama, yürütme ve yargı alanına dair yetkilerin gösterilmesi icap etmiştir. Bu bağlamda özellikle Cumhurbaşkanına tanınan kararname çıkarma yetkisi ehemmiyet taşımaktadır. Çalışma, her iki ülkenin hükûmet sistemine yönelik tespitlere erişilen bu bölümlerden sonra, iki ülkenin rejimlerinin taşıdığı benzerlik ve farklılıkların ortaya konulmasıyla neticelendirilmiştir.

I. AZERBAJCAN HÜKÛMET SİSTEMİNİN YAPISI

A. Cumhurbaşkanı Anayasal Konumu

Azerbaycan Anayasasına¹ göre Devletin başı, halkın bütünlüğünü ifade eden ve Devletin devamlılığını sağlayan Cumhurbaşkanıdır (AY. m. 8/1-2). Cumhurbaşkanı, bundan başka Devletin bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün, taraf olunan milletlerarası antlaşmalara uyulmasının ve yargı müstakilliğinin de teminatıdır (AY. m. 8/3-4). Anayasa, şahsında bu vasıfları topladığı Cumhurbaşkanıya ayrıca yürütme yetkisini de bahsetmektedir. Nitekim 7. maddeye göre yasama hâkimiyeti Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisince, yargı gücü Azerbaycan Cumhuriyeti Mahkemelerince, yürütme yetkisi ise Cumhurbaşkanıca kullanılmaktadır.

Anayasanın genel özellikleri itibariyle bu suretle düzenlediği Cumhurbaşkanı, Devletin temel mekanizması içinde etkin ve merkezi bir konumu haiz bulunduğu ilk bakışta anlaşılır.² Ancak Cumhurbaşkanı'nın sistem içinde ne tür bir role sahip olduğunun daha iyi ortaya konulabilmesi için seçilme usulü, görev ve yetkileri ile diğer organlarla irtibatı gibi hususların da araştırılması gereklidir.

1. Seçim Esasları

Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın seçimine ilişkin usul ve esaslar Anayasanın 100, 101, 102 ve 103. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanı, beş yıllık bir süre için genel, eşit ve doğrudan seçim prensibine dayalı olarak serbest, şahsi ve gizli oylama yolu ile seçilir. Cumhurbaşkanı seçilebilmek için seçime katılanların yarısından fazlasının oyu gerekmektedir. Sözü edilen çoğunluğa, ilk oylamada ulaşılamazsa, seçim

¹ Azerbaycan Anayasası 1991'de elde edilen bağımsızlıktan dört yıl sonra, 1995 yılında kabul edilmiştir. Ülkede bağımsızlıktan Anayasanın ilanına kadar geçen sürede, bazı eklemelerle Sovyet döneminde çıkarılan son Anayasa olan 1972 Anayasasının uygulandığı görülür. Müstakil devletin Anayasasının hazırlanmasında bu denli geç kalınmasını sebebi olarak Dağlık Karabağ'daki ülke topraklarının yaklaşık yüzde yirmisine denk gelen Ermeni işgali gösterilmektedir. Anayasanın ilanına yönelik daha detaylı bilgi için bkz. AMRAHQIZI, Elmira "The Making of a Democracy Azerbaijan to Adopt its First Constitution in November 1995". **Azerbaijan International Magazine**, 1995, Vol: 3.3, (s. 68-73). Ayrıca 1995 tarihli Azerbaycan Anayasası'nın tam metni için bkz. Türk Anayasa Hukuku Sitesi, <http://www.anayasa.gen.tr/azerbaycan-aleskerli.htm>, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2016); Anayasanın orijinal metni için bkz. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, <http://www.constcourt.gov.az/laws/26>, (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2016).

² GÖNENÇ, Levent, "Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 1998, Cilt: 47, Sayı: 1-4, (s. 185-220), s. 207.

gününi takip eden ikinci pazar günü seçimlerin ikinci turu icra edilir. Bu oylama, ilk turda en çok oy alan iki aday arasında, oyların çoğunluğunu elde eden Cumhurbaşkanı seçilecek şekilde yapılır (AY. m. 101). Anayasa Mahkemesi, seçimlerin sona ermesini izleyen 14 gün içinde Cumhurbaşkanlığı seçimi sonuçlarını resmen ilan eder ve Cumhurbaşkanı yemin ederek görevine başlar (AY. m. 102, 103.)

Cumhurbaşkanlığı seçimleri hakkındaki bazı hükümler ise Seçim Kanunu (*Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi*³ ile düzenlenmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanlığına siyasi partiler, siyasi parti blokları ile seçime katılma hakkına sahip vatandaşlar aday gösterebilmektedir (m. 181). Son olarak, Azerbaycan Anayasasının 101. maddesinde yer alan, aynı kişinin peş peşe iki defadan fazla Cumhurbaşkanı seçilemeyeceğine dair hükmün 18 Mart 2009 tarihinde yapılan bir halkoylaması ile kaldırıldığı belirtilmelidir⁴. Bu bakımdan artık bir kişinin sınırsızcasına Cumhurbaşkanı seçilebilmesinin önü açıktır.

2. Görev ve Yetkileri

Azerbaycan sisteminde Cumhurbaşkanı, yukarıda belirtildiği üzere anayasal sistematığın merkezi noktasında yer alacak biçimde kurgulanmıştır. Bunun en büyük delili olarak, başkanlık makamının Anayasanın “Devletin Esasları” başlığını taşıyan ikinci faslında düzenleniyor olması gösterilebilir.⁵ Azerbaycan Anayasası, Cumhurbaşkanının yetkilerini, kuşkusuz bu vurguya paralel olarak, onu son derece baskın bir mevkie yerleştirecek şekilde düzenlemektedir. Büyük çoğunluğu Anayasanın 109. maddesinde otuz iki bent hâlinde sayılan bu yetkileri yasama, yürütme ve yargı alanına ilişkin olacak şekilde üç başlık altında ele alacağız.

³ Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi'nin tam metni için bkz. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyası İnternet Sitesi, http://www.msk.gov.az/uploads/qanunvericilik/secki-macellasi_2013.pdf.

⁴ DOĞAN, Meltem, “Devlet Başkanı Ekseninde Anayasal Sistem: Azerbaycan Başkanlık Sistemi”, **Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Başkanlık Sistemi (ABD, Arjantin, Azerbaycan, Brezilya ve Nijerya Örnekleri)**, (der. H. Yapıcı Kaya), TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 143.

⁵ GÖNENÇ, 1998, s. 207.

a. Cumhurbaşkanının Yasama ile İlgili Yetkileri

Cumhurbaşkanının yasama alanına yönelik dikkat çeken ilk yetkisi, *yasama teşebbüsünde bulunma hakkı* olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yetki yasama teşebbüsüne ilişkin esasları düzenleyen 96. maddede sevk edilmektedir. Buna göre kanun taslakları veya diğer konuları Parlamentonun görüşmesine sunma yetkisi Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin milletvekillerine, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanına, Azerbaycan Cumhuriyeti Ali Mahkemesine, Azerbaycan Cumhuriyeti Savcılığına ve Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisine aittir. Anayasa, bu yetkiyi bir başka hükmüyle kuvvetlendirir. Nitekim aynı maddenin ikinci ve üçüncü fıkrasına göre, kanun veya karar taslakları sunuldukları şekliyle görüşülmekte ve bunlar üzerinde herhangi bir değişiklik yapılması, ancak taslağı sunan organın rızasıyla mümkün olabilmektedir. Bu durum, Parlamentonun zayıf bir konumda tasarlandığını ortaya koyar.

Cumhurbaşkanının yasamaya dair diğer bir yetkisi, 109. maddede belirtildikten sonra çerçevesi 110. maddede açıklanan *kanunları imzalama ve yayımlama* salahiyetidir. Cumhurbaşkanının Meclise geri gönderdiği kanunların yeniden kabul edilebilmesi için daha önce 83 oyla kabul edilenler için 95, 63 oyla kabul edilenler için ise 83 karar yeter sayısı aranmaktadır.⁶ Bu durumda, Azerbaycan Cumhurbaşkanının güçleştirici veto yetkisine sahip olduğunun kabul edilmesi gerekir.⁷

Azerbaycan Anayasasının yasama alanına yönelik Cumhurbaşkanına vermiş olduğu belki de en kayda değer enstrüman olarak 113. maddede **Cumhurbaşkanının Düzenlemeleri** başlığı ile hüküm altına alınan yetkiler gösterilebilir. Nitekim bu maddenin birinci fıkrasına göre Cumhurbaşkanı genel esasları belirleyen hususlarda **ferman** verebilmekte, diğer konular hakkında ise **serencam** (*emirname*) çıkarabilmektedir. Fermanlar, ya mevcut bir kanuna müstenit olarak ilgili kanunun hangi surette uygulanacağını gösterir veya hiçbir kanuna dayalı olmaksızın bizatihi hukuki

⁶ Azerbaycan Anayasasının 94. maddesinin ilk fıkrasında Milli Meclisin belirleyeceği hususlar sayılmakta, ikinci fıkrada ise, bu hususlardan bazılarının 83, diğerlerinin ise 63 oyçokluğu ile kabul edileceği düzenlenmektedir.

⁷ ÖZKUL, Fatih, “Başkanlık Sistemi Üzerine Amerika Birleşik Devletleri ve Azerbaycan Modeli Karşılaştırması”, **TBB Dergisi**, Yıl: 2012, Sayı: 103, (s. 85-110), s. 97.

kaynak mahiyetinde olur.⁸ Serencam ise, genel olarak belirli kimseleri bir vazifeye atamak, azletmek yahut ödüllendirmek maksadıyla başvuru bir hukuki işlem çeşididir.⁹ Bu geniş düzenleme yetkisi, Cumhurbaşkanına ülkeyi kanun gücüne sahip kararname yoluyla yönetme imkânını sunmaktadır.¹⁰ Aynı maddenin ikinci fıkrasında, Cumhurbaşkanının ferman ve emirlerinin, bu metinlerde başka bir hüküm bulunmuyorsa yayımlandıkları gün yürürlüğe gireceğini belirtilmekte, Parlamentonun yetkilerini düzenleyen 95. maddede ise, fermanların Milli Meclis tarafından onaylanması gerektiği hüküm altına alınmaktadır.

Cumhurbaşkanının bu başlık altında zikredilmesi gereken diğer yetkileri AY. m. 109/18'de belirtilen referanduma gitme, AY. m. 109/17 gereğince devletlerarası ve hükümetlerarası antlaşmaları bağlama, 130. maddede düzenlenen hususların (kanunlar, parlamento kararları, Bakanlar Kurulu karar ve emirleri vs.) anayasaya uygunluğunun denetlenmesi için Anayasa Mahkemesine başvurma ve nihayet Milli Meclisin seçimlerini belirleme yetkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bu sonuncu hüküm, ülkedeki hükümet sisteminin tespiti konusunda kafa karışıklıklarına yol açabilmektedir. Bu konu aşağıda ele alınacağından şimdilik değinmekle yetiniyoruz.

b. Cumhurbaşkanının Yürütmeye İlgili Yetkileri

Azerbaycan Anayasası, yürütme hâkimiyetinin sahibi olarak gördüğü Cumhurbaşkanının bu alanla ilgili yetkilerini bir hayli geniş tutmuştur.¹¹ Bunun sebebi olarak, Azerbaycan Anayasasının “güçlü yürütme” prensibinden hareketle hazırlanmış olması görülebilir.¹² Şu da var ki Cumhurbaşkanı, yürütme organının yegâne aktörü değildir. Nitekim Anayasa Cumhurbaşkanının, uhdesinde tuttuğu yürütme gücünü kullanmak maksadıyla, kendisine karşı sorumlu olan Başbakanı ve Bakanlar Kurulunu

⁸ DOĞAN, 2015, s. 145.

⁹ ALİYEV, Cabir, **Azerbaycan Anayasal Sisteminde “Şikâyet” Denetim Usulü: Anayasa Şikâyeti**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 75.

¹⁰ ÖZKUL, 2012, s. 97.

¹¹ GÜLER, Kadir Kaan, **Azerbaycan Hükümet Sistemi**, http://www.academia.edu/12318313/Azerbaycan_Hükümet_Sistemi (Erişim Tarihi: 20.12.2016), s. 4.

¹² ABDULLAYEV, Cavid, “Azerbaycan’da Anayasalaşma Süreci ve Benimsenen Sistemin Niteliği”, **Avrasya Dosyası**, Yıl: 2001, Cilt: 7, (s. 109-131), s. 116.

atayacağı hükmünü içermektedir (AY. m. 114). Bahse konu atama işlemi her ne kadar Milli Meclisin onayına bağlı olsa da bu durum, Cumhurbaşkanının iradesini sınırlayacak bir güçte tasarlanmamıştır.¹³ Zira teklif ettiği adayların Meclis tarafından üç defa reddedilmesi durumunda Cumhurbaşkanı, Başbakanı Meclisin tasdikine ihtiyaç duymaksızın atayabilmektedir (AY. m. 118). Öte yandan burada belirtilen Başbakan adayının aynı kişi mi yoksa farklı kişiler mi olduğuna ilişkin Anayasada herhangi bir hüküm yer almaz.

Bakanlar Kurulunun statüsünü tanzim eden 114. maddeye göre, yürütmenin bu yüksek organı, Cumhurbaşkanına karşı sorumludur ve ona tabi olarak çalışır. Zira halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı, Devletin başı olduğu gibi aynı zamanda hükûmetin de başıdır. Bunun bir yansıması olarak Cumhurbaşkanı gerekli gördüğünde Bakanlar Kuruluna başkanlık edebilmektedir (AY. m. 109/5). Ayrıca Bakanlar Kurulunun çalışma esasları da Cumhurbaşkanınca tespit edilir. 116. madde ise yeni seçilen Cumhurbaşkanının göreve başlamasıyla birlikte, mevcut Bakanlar Kurulunun istifasını sunması gerektiğini düzenlemiştir. Bu hüküm, Bakanlar Kurulunun Cumhurbaşkanının yürütme yetkilerini kullanmasında yardımcı bir organdan öteye geçmediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulunun hazırladığı Devlet bütçesini Milli Meclisin onayına sunar (AY. m. 109/2). Aynı zamanda bütçenin yürütme hâkimiyetine tahsis ettiği harcamalar çerçevesinde merkezi ve mahalli yürütme organlarını kurmak (AY. m. 109/7) ve mahalli yürütme organlarının başkanlarını atayıp görevden almak (AY. m. 124/II) yetkisi de Cumhurbaşkanına aittir. Bundan da öte, mahalli idarelerin yetkilerini belirleyen, aynı maddenin üçüncü fıkrasına göre yine Cumhurbaşkanıdır. Buradan hareketle, merkez ve taşra teşkilatı da dâhil olacak şekilde bütün yürütme organının, Milli Meclisin herhangi bir müdahalesi olmaksızın Cumhurbaşkanınca düzenleneceğini söylememiz mümkündür. Anayasanın bu tasarımı ve günümüze kadar yapılan

¹³ DOĞAN, 2015, s. 145.

düzenlemeler sonucunda, ülkede son derece merkeziyetçi bir idari yapılanma karşımıza çıkmaktadır.¹⁴

Azerbaycan'ı ülke içinde ve dış münasebetlerde temsil eden (AY. m. 8/I) Cumhurbaşkanı, bu yetkinin bir uzantısı olarak dış ülkeler ve milletlerarası teşkilatlarda diplomatik temsilcileri atama ve geri çağırma yetkisine de sahiptir. Cumhurbaşkanı, yeni diplomatik temsilciliklerin kurulması için ise, Milli Meclise teklifte bulunur (AY. m. 109/15).

Cumhurbaşkanının 8. maddede Devletin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün teminatı olarak öngörüldüğünü yukarıda belirtmiştik. Takip eden maddenin son fıkrası da bu doğrultuda Cumhurbaşkanı silahlı kuvvetlerin başkomutanı olarak düzenlemiştir. Ayrıca 111. madde uyarınca Cumhurbaşkanı, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının belirli bir kısmı fiilen işgal edildiğinde, yabancı devlet veya devletler Azerbaycan Cumhuriyetine savaş ilan ettiğinde, Devlete karşı gerçek silahlı saldırı tehlikesi ortaya çıktığında, ülke toprakları ablukaya alındığında, ayrıca abluka için gerçek tehlike olduğunda ülke genelinde veya ayrı ayrı bölgelerde sıkıyönetim ilan etme yetkisini haizdir. Aynı maddeye göre Cumhurbaşkanı, bu konudaki fermanını, yirmi dört saat içerisinde Milli Meclisinin onayına sunacaktır. Buna ek olarak 112. maddede tabii afetler, salgın ve bulaşıcı hastalık ve sair felaket zamanlarında veya Devlete karşı isyan ya da darbe yapılması gibi durumlarda olağanüstü hâl ilan edebileceğini öngörülmektedir. Cumhurbaşkanının ülkenin milli güvenliğine ilişkin diğer yetkileri, askeri doktrini Milli Meclisin onayına sunmak (AY. m. 109/11), silahlı kuvvetlerin yüksek komuta heyetini atayıp görevden almak (AY. m. 109/12), yüksek askeri ve özel rütbelere vermek (AY. m. 109/24) ve Milli Güvenlik Şurasını oluşturmak (AY. m. 109/27) biçiminde sıralanabilir. Belirtilen bu son düzenleme gereğince, Milli Güvenlik Şurası, 10 Nisan 1997 tarihinde bir ferman çıkarılarak ihdas edilmiştir.¹⁵

Cumhurbaşkanının devlet faaliyetlerinin koordine edilmesine yönelik yetkileri

¹⁴ MECEK, Mehmet, "Azerbaycan'ın Devlet Yapısı ve Taşra Yönetiminde Merkez-Yerel İlişkileri", **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi**, Yıl: 2018, Cilt: 7, Sayı: 1, (s. 51-77), s. 55.

¹⁵ REHİMLİ, Recep, "Azerbaycan Yönetim Sistemi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2009, Cilt: 2, Sayı: 9, (s. 377-386), s. s. 380.

de bulunmaktadır. Buna göre Cumhurbaşkanı, yürütme kurumlarının Anayasaya, kanunlara ve fermanlara aykırı kararlarını iptal eder ve devlet makamları arasında meydana gelen uyuşmazlıkları da çözer.¹⁶ Cumhurbaşkanı'nın 109. maddede gösterilen diğer yetkileri ise, vatandaşlıkla ilgili meseleleri çözüme kavuşturmak, siyasi sığınma verilmesiyle ilgili sorunları halletmek, af çıkarmak, Milli Meclisin rızasıyla savaş ilan edip barış yapmak ve Devlet ödülleri vermek şeklinde sayılabilir.

c. Cumhurbaşkanı'nın Yargı ile İlgili Yetkileri

Yargıya yönelik yetkiler bağlamında göze çarpan ilk husus, Cumhurbaşkanı'nın Anayasanın 109/9. maddesi uyarınca Anayasa Mahkemesi, Ali Mahkeme (Yargıtay) ve istinaf mahkemeleri hâkimleri için Milli Meclise öneride bulunmasıdır. Cumhurbaşkanı ayrıca, diğer mahkemelerin hâkimlerini bizzat kendisi atamaktadır. Cumhuriyet Başsavcısını ise Meclisin rızasına dayalı olarak göreve atamaktadır. Bundan başka Cumhurbaşkanı Anayasada yargı bağımsızlığının teminatı olarak gösterilir (AY m. 8/4). Bu durum, yargının yasama organına karşı olduğu gibi Cumhurbaşkanı'na karşı da bağımsız olması gerektiği düşüncesiyle tenkit edilmektedir¹⁷

Yargı kuvvetine dair bir diğer yetki, Anayasanın 130. maddesinin ikinci fıkrasında sayılan bentler ile dördüncü fıkra bağlamında gündeme gelebilecek konularda Anayasa Mahkemesine başvurabilmesidir. Bu düzenleme bağlamında Cumhurbaşkanı'nın Milli Meclisin çıkardığı kanunlar ile kararlardan, kanunda belirtilmiş Ali Mahkeme kararlarına kadar geniş bir alanda Anayasa Mahkemesine başvurabildiği görülmektedir.

Cumhurbaşkanı'nın yetkileri başlığında son olarak 109. maddenin son fıkrasına değinmek gerekir. Nitekim bu fıkra hükmüne göre Cumhurbaşkanı, Anayasa ile Milli Meclisin ve mahkemelerin yetki alanına girmeyen konuları idari usullerle çözecektir. Bu durumda Anayasa da herhangi bir anayasal organın yetkilendirilmediği bir hususta bu hüküm marifetiyle Cumhurbaşkanı yetkili olmaktadır. Söz konusu anayasa hükmünün, idarenin yetkisizliğinin asıl olması ve yetkinin kanuniliği gibi prensiplerle uyuşmadığını ve Cumhurbaşkanı'na Anayasa ve kanunlarda sayılanlar dışında önceden

¹⁶ a.g.e.

¹⁷ MOLLAER, Fırat, "Azerbaycan'da Demokrasi ve Geleceği Üzerine Bazı Gözlemler", **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2004, Cilt: 8, (s. 63-78), s. 68.

belirlenemeyecek ölçüde çok geniş bir yetki alanı bahsettiğini tespit etmek gerekir.¹⁸ Bu ise adeta yasama ve yargı kuvvetlerini istisna, yürütmenin yetkisini ise kural hâline getirmektedir.

3. Cumhurbaşkanının Sorumluluğu

Azerbaycan Anayasasına göre, Cumhurbaşkanı dokunulmazlık hakkını haiz olduğu gibi onun şeref ve haysiyeti kanunla da korunur (AY. m. 106). Takip eden maddeye bakıldığında, Cumhurbaşkanının ancak ağır suç¹⁹ işlemesi durumunda Anayasa Mahkemesinin teşebbüsü üzerine, Ali Mahkemenin otuz gün içinde sunacağı görüşü sonrası Milli Meclis tarafından görevden alınabileceği bir mekanizma karşımıza çıkar. Meclis Cumhurbaşkanının azledilmesine yönelik kararı en az 95 milletvekilinin oyuyla alır. Milli Meclisin üye tam sayısının 125 olduğu göz önüne alındığında (AY. m. 82), bunun erişilmesi güç bir eşik olduğu söylenebilir.²⁰ Dahası 107. maddenin ikinci fıkrasına göre, Milli Meclisin görevden uzaklaşmaya ilişkin kararının Anayasa Mahkemesi tarafından kabul edilmesi gerektiği, üçüncü fıkrada ise, bu sürenin azami iki ay olabileceği, aksi durumda Cumhurbaşkanına yönelik suçlamanın reddedilmiş sayılacağı hüküm altına alınmaktadır.

Anayasanın Cumhurbaşkanının azline²¹ yönelik düzenleme şeklinden, son derece zahmetli ve güç bir yol öngördüğü anlaşılmaktadır.²² Ayrıca azil sürecini başlatan ve sonlandıran mercii, Anayasa Mahkemesidir. Bunun kaçınılmaz olarak birtakım

¹⁸ Hemen yukarıda değinilen yüksek mahkemeler ve istinaf mahkemeleri dışındaki hâkimlerin bizzat Cumhurbaşkanınca atanması da bu düzenleme bağlamında mütalaa edilmektedir. Nitekim Mahkemeler ve Hâkimler Hakkında Kanunun ilk derece mahkemelerini düzenleyen 21/II, 26/II, 32/II, 43/II maddelerinde ilgili mahkeme hâkimlerinin, Mahkeme-Hukuk Şurasının teklifi üzerine Anayasanın 109. maddesinin 32. fıkrasına göre belirleneceği hüküm altına alınmaktadır. Kanunun özgün tam metni için bkz. <http://www.supremecourt.gov.az/uploads/files/qanunlar/mehkemeler-hakimler.pdf> Məhkəmələr və hakimlər haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

¹⁹ Azerbaycan Ceza Kanununun (*Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi*) 15. maddesi suçları, az ağır, ağır ve hususiyle ağır suçlar biçiminde üç gruba ayırmaktadır. Buna göre kasten veya taksirle işlenen suçlar bakımından öngörülen hürriyeti bağlayıcı cezanın üst sınırı 12 yıldan fazla olmayan suçlar, ağır suç kategorisine girmektedir. (Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu İnternet Sitesi, <http://e-qanun.az/code/11>, Erişim Tarihi: 24 Aralık 2016.)

²⁰ GÖNENÇ, 1998, s. 209.

²¹ Anayasanın orijinal metninde azil kelimesi için *impeachment* terimi kullanılmaktadır.

²² ABDULLAYEV, 2001, s. 123.

eleştirilere yol açacağı aşikârdır. Zira yukarıda temas edildiği üzere Anayasa Mahkemesinin bütün üyelerini Parlamenteoya öneren Cumhurbaşkanıdır. Bu durumda Anayasa Mahkemesi üyeleri kendilerini göreve taşıyan Cumhurbaşkanı'nın azledilme sürecini başlatma tekeline sahip olmakta ve öngörülen bütün aşamaları geçen sürecin sonuç doğurabilmesi için yine onların icazeti aranmaktadır. Bu ise Anayasa Mahkemesini siyasi tartışmalarının hedefi hâline getirebilecek bir durumdur.²³

B. Hükûmet Sisteminin Niteliği

1. Hükûmet Sisteminin Niteliğine İlişkin Tartışmalar

Doktrinde, 1995 Anayasasının Azerbaycan'da kurduğu anayasal sistemin hangi hükûmet sistemini işaret ettiği hakkında bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bu bahiste ortaya konulan görüşlere bakıldığında tartışmaların, yarı başkanlık, başkanlık ve süper başkanlık sistemi şeklinde geniş bir yelpazede cereyan ettiğini belirleyebilmek mümkündür. Sırf bu derin farklılıklar bile Azerbaycan'ın anayasal sistematiğinin, tam olarak tek bir rejimin çerçevesine uymadığı düşüncesini akla getirmektedir.

Ülkede yarı başkanlık rejiminin cari olduğuna ilişkin saptamaya bakıldığında, Elgie'nin Azerbaycan'ı 1995 Anayasası ile birlikte bu rejimin kapsamında mütalaa ettiği görülür.²⁴ Yazarın burada başkanlık sisteminden ayrılmasında Cumhurbaşkanı'nın Başbakanı atarken Meclis'in onayının aranması önemli bir sebeptir. Gerçekten bu durumun, ilk bakışta yarı başkanlık sisteminin özelliklerinden biri olan Parlamento önünde sorumlu bir Bakanlar Kurulunun varlığını hatırlattığı söylenebilir.

Gönenç'e göre, Azerbaycan'da uygulanan hükûmet sistemi, bazı tereddütler bulunsa da büyük ölçüde başkanlık sistemi olarak vasıflandırılmalıdır.²⁵ Nitekim Cumhurbaşkanı yasama, yürütme ve yargı alanına dönük son derece güçlü yetkilerin sahibi olduğu gibi, Anayasa, onu Devletin esasları arasında göstermek suretiyle güçlü bir başkanlık makamı ihdas eden Rus Anayasasında dahi yer almayan bir konumda

²³ ÖZKUL, 2012, s. 100.

²⁴ ELGIE, Robert, "Semipresidentialism: An Increasingly Common Constitutional Choice", **Semi-Presidentialism and Democracy** (der. R. Elgie, vd.), Palgrave Macmillian, New York, 2011, s. 7,11.

²⁵ GÖNENÇ, 1998, s. 210.

düzenlemiştir. Bundan başka yazar, Anayasanın Milli Meclisin yetkilerine ilişkin 95. maddesinin 14. bendinde yer alan “güvenoyu meselesini halleder.” ibaresinin, sistemi başkanlık rejiminden uzaklaştırıp uzaklaştırmadığı sorusunu ortaya koymakta ve bu soruyu olumsuzca cevaplamaktadır. Zira Rus Anayasasından mülhem olduğu anlaşılan bu hükmün uygulanması için Anayasada herhangi bir mekanizma öngörülmuş değildir. Dolayısıyla Bakanlar Kurulunun Milli Meclis önünde sorumlu olduğu kabul edilecek olsa bile Anayasa, bu sorumluluğun nasıl işletileceğini söylememektedir. Bu gerekçeyle yazar, söz konusu tereddüdün sistemi başkanlık rejiminden farklılaştırmayacağı kanaatine ulaşır.²⁶ Ayrıca Doğan da rejimi, Bakanlar Kurulunun Milli Meclis yerine Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olması, Cumhurbaşkanının Başbakan ve ilgili bakanın imzası olmaksızın kararlar alabilmesi ve yürütme gücüne tek başına sahip olması gerekçeleriyle başkanlık sistemi olarak kabul etmektedir.²⁷ Bundan başka Protsyk de Azerbaycan’ı başkanlık sistemi ile yönetilen ülkeler arasında sıralamıştır.²⁸

Azerbaycan’da süper başkanlık sisteminin mevcudiyetine yönelik görüşlere bakılacak olursa, Fendoğlu, ülkede Latin Amerika başkanlık rejimlerine nazaran daha otoriter bir yönetim uygulandığı, Devlet başkanının partisinin her şeye hâkim olduğu, mahalli idare başkanlarını Cumhurbaşkanının atadığı ve böylece belediye başkanlarının ona tâbi olduğu, seçimlerin göstermelik yapıldığı, STK’ların Devlet kontrolünde bulunduğu özetle muhalefet, seçim, siyasi parti, mahalli idare ve sivil toplum kavramlarının gelişmediği tespitini aktarmakta ve sonuçta süper başkanlık uygulamasının ağır bastığını beyan etmektedir.²⁹ Son olarak Abdullayev, Anayasada açık bir şekilde hem devlet başkanlığı hem de hükûmet başkanlığı sıfatının Cumhurbaşkanına verildiği, çok sayıda önemli yetkiyle donatılan Cumhurbaşkanının hükûmetin kurulmasında ve çalışmasında tek söz sahibi olduğu, hükûmetin yalnızca ona karşı sorumluluk taşıdığı, Cumhurbaşkanının genel konularda fermanlar çıkarabildiği ve Meclise karşı da herhangi

²⁶ GÖNENÇ, 1998, s. 207-211.

²⁷ DOĞAN, 2015, s. 137-138.

²⁸ PROTSYK, Oleh, “Semi-Presidentialism under Post_Communistism”, **Semi-Presidentialism and Democracy** (der. R. Elgie, vd.), Palgrave Macmillian, New York, 2011, s. 109, 111.

²⁹ FENDOĞLU, Hasan Tahsin, **Anayasa Hukuku**, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019, s. 527-528.

bir siyasi sorumluluğu bulunmadığı gerekçesiyle, Azerbaycan'da süper başkanlık sisteminin geçerli olduğu görüşüne varmaktadır.³⁰

2. Hükûmet Sisteminin Değerlendirilmesi

Azerbaycan'da uygulanan rejimi, hükûmet sistemi ayrımları üzerinden değerlendirdiğimizde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Azerbaycan hükûmet sistemi parlamenter rejimin özelliklerine uymamaktadır. Bilindiği üzere bu yapının en belirgin özelliği, yürütmenin ikici (*düalist*) bir karakterde olması ve bu organın son derece sembolik yetkileri haiz Cumhurbaşkanı ile yürütme yetkilerinin asıl sahibi olan Başbakan ve Bakanlar Kurulundan meydana gelmesidir.³¹ Öte yandan parlamenter rejimin meclisin güvenoyunu almak suretiyle iş başına geçen kabinesi, göreviyle ilgili fiillerinden dolayı hem topluca hem de münferiden siyasi sorumluluk taşır.³² Nitekim yalnızca kuruluş safhasında güvenoyu almak yeterli olmamakta, görev esnasında da Parlamentonun güveninin devam etmesi gerekmektedir.³³ Bundan başka yürütmenin birinci kanadı olan Devlet başkanı yasama organına karşı sorumsuzdur ve yetkilerini ancak Başbakan ve ilgili bakanın karşı-imzası ile kullanabilir.³⁴ Sistemin barındırması gerekli olan bir diğer özellik, hem yasamanın hem de yürütmenin birbirlerinin hukuki varlığına son verebilmesidir. Zira yasama organının elinde bulunan güvenoyu silahının karşısında bir denge olarak yürütme de fesih yetkisini haiz bulunur. Bu yönüyle fesih yetkisi, parlamenter rejimin vazgeçilmez unsuru olan siyasi sorumluluk prensibinin bir aksisedasıdır. Feshin kaldırılması durumunda yasama ve yürütme arasındaki klasik denge bozulacaktır.³⁵

Azerbaycan Anayasasının yasama ve yürütmeyi düzenleyen hükümleri göz önüne alındığında, rejimin parlamenter sistemden çok farklı olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

³⁰ ABDULLAYEV, 2001, s. 124-126.

³¹ TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 17. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2014, s. 485.

³² EFE, Haydar / KEMAHLI, Funda / KOTAN M. Lütfi, "Türkiye'nin Parlamenter Sistem Deneyimini Önemi", **KAÜ İİBF Dergisi**, Yıl: 2015, Cilt: 6, Sayı: 11, (s. 149-175), s. 154.

³³ GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Anayasa Hukuku**, S Yayınları, Ankara, 1991, s. 27.

³⁴ FENDOĞLU, Hasan Tahsin, **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015a, s. 704.

³⁵ TUNAYA, Tarık Zafer, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, İstanbul, 1982, s. 402.

Dahası son derece güçlü ve baskın bir Cumhurbaşkanlığı makamının varlığı karşısında, ülkede mer'î olan sistemin en çok parlamenter rejime uzak olduğu söylenebilir.

Başkanlı parlamenter sisteme bakıldığında, esasen bu sistemin parlamenter rejimden tek kayda değer farkı, halk tarafından seçilen bir Cumhurbaşkanının varlığı olmaktadır.³⁶ Bu tür rejimler, parlamenter sistemin uygulanması sırasında cumhurbaşkanının artık doğrudan halk tarafından seçilmeye başlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Şu hâlde böyle bir örgüde Cumhurbaşkanı, halkça seçilmesine rağmen son derece sınırlı yetkilerin sahibidir ve yürütme yetkilerini, esasen bakanlar kurulu kullanır.³⁷ Parlamenter rejimin özelliklerinden çok uzakta olan Azerbaycan hükümet sisteminin, yalnızca Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ile bu kategoriye dâhil edilebilmesi mümkün değildir.

Ülkede yarı başkanlık sisteminin mevcut olup olmadığı ise tartışılabilir. Nitekim yukarıda Elgie'nin bu kanaati taşıdığını belirtmiştik. Fransa'da tebarüz eden yarı başkanlık rejiminin isim babası olan ve bu sistemi kavramsallaştırmasıyla maruf Maurice Duverger, bir rejimin yarı başkanlık olarak vasıflandırılabilmesi için şu üç şartın varlığını aramaktadır: i) Cumhurbaşkanının doğrudan doğruya halkoyuyla seçilmesi, ii) Anayasanın Cumhurbaşkanı geniş yetkiler tanımış olması, iii) Parlamentonun güvenini taşıdığı müddetçe görevde kalabilen bir Bakanlar Kurulunun varlığı.³⁸

Azerbaycan sisteminde ise halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanının mevcudiyetine rağmen Başbakanın Milli Meclisten kaynaklanması belirsiz bir yapıdadır. Her ne kadar 118. maddede Cumhurbaşkanının Başbakanı Milli Meclisin onayıyla atayacağı bildirilmişse de üçüncü fıkra, Milli Meclisin üç defa reddetmesi durumunda Cumhurbaşkanının herhangi bir onaya ihtiyaç duymadan atama işlemini gerçekleştireceğini hüküm altına alır. Bundan başka, Azerbaycan Anayasasının Cumhurbaşkanı tanıdığı geniş düzenleme yetkileri, yarı başkanlık sisteminin mehz

³⁶ GÖNENÇ, Levent, "Hükümet Sistemi Tartışmalarında 'Başkanlı Parlamenter Sistem' Seçeneği", **Güncel Hukuk**, Yıl: 2007, Cilt: 44, (s. 39-43), s. 40.

³⁷ ONAR, Erdal, "Türkiye'nin Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmesi midir?", **Başkanlık Sistemi**, (der. T. Ergül), TBB Yayınları, Ankara, 2005, s. 76.

³⁸ DUVERGER, Maurice, "A New Political System Model: Semi-Presidential Government", **European Journal of Political Research**, 1980, Vol. 8, (165-187), s. 166-167.

ülkesi olan Fransa'daki görünümüne pek benzemez. Zira bu rejimde Cumhurbaşkanının güçlü yetkileri bulursa da, düzenleme yetkisinin bu makama hasredilebilmesi güçtür. Nitekim belirtmek gerekir ki burada Devlet başkanı ve Başbakan olmak üzere iki yürütme otoritesine ait bir düzenleme yetkisi söz konusudur.³⁹ Bunlardan ilki, Bakanlar Kurulunca çıkarılanlardır. Bahse konu işlemleri, sırasıyla uygulamakla yükümlü bakan, başbakan ve cumhurbaşkanı imzalar. Bakanlar Kurulu formunda çıkarılmayanlar ise başbakan ve ilgili bakan tarafından imzalanır. Uygulamada, kararnamelerin yüzde doksan beşi, bu ikinci tür işlemlerden teşekkül etmektedir.⁴⁰ Şu hâlde bu yetkiyi hem Cumhurbaşkanı hem de bakanlar kurulu paylaşmaktadır.⁴¹ Fakat kararname gücünü elinde bulunduran Cumhurbaşkanı yerine daha ziyade Başbakan ve Bakanlar Kurulu olmaktadır. Azerbaycan sisteminde ise son derece geniş ölçüdeki düzenleme yetkilerine sırf Cumhurbaşkanı sahip olmakta ve bunu bizzat kendisi kullanmaktadır. Ayrıca Azerbaycan Anayasasının Cumhurbaşkanıya verdiği yetkilerin, bir bütün olarak Fransız sistemine göre çok daha fazla olduğu açıktır. Bu çıkarımlar, bizce ülkede geçerli olan sistemi, yarı başkanlık rejiminden uzaklaştıran sebeplerdir.

Başkanlık sistemine gelindiğinde burada dikkat çeken en mühim özellik halk tarafından ayrı ayrı seçilen ve birbirlerinin hukuki varlığına son veremeyen yasama ve yürütmenin varlığı olmaktadır.⁴² Bundan başka yürütme yalnızca Başkandan oluşur. Ancak Başkan, yürütme yetkisini doğrudan doğruya kullanabileceği gibi, yardımcılarını (sekreterleri) aracılığıyla da kullanabilir.⁴³ Bununla birlikte, yürütme yetkisinin yegâne sahibi Başkandır. Sekreterler olsa olsa, Başkanın kendilerine verdiği işleri yürütmekle ve Başkan tarafından belirlenen politikanın kendi görev alanlarına denk düşen kısmını yerine getirmekle mükelleftirler. Şu hâlde yürütme organı, parlamenter rejim ve yarı başkanlık sisteminde görünen çift başlı tasarımın zıddına tekçi (*monist*) bir yapıdadır.

³⁹ MÉLIN-SOUCRAMANIEN, Ferdinand / PACTET, Pierre, **Droit constitutionnel**, 38e édition, Dalloz, Paris, 2020, s. 669.

⁴⁰ CHANTEBOUT, Bernard, **Droit constitutionnel**, 32e édition, Dalloz, Paris, 2015, s. 490.

⁴¹ VERPEAUX, Michel / LAËTITIA, Janicot, **Droit public Pouvoirs publics et action administrative**, Presses Universitaires de France, Paris, 2009, s. 45-46.

⁴² ONAR, **2005**, s. 37-38.

⁴³ TEZİÇ, **2014**, s. 511.

Azerbaycan sisteminin başkanlık rejimini hatırlatan önemli özellikleri bulunmaktadır. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ve Milli Meclisin son derece zor bir yol olan azil dışında Cumhurbaşkanının görevine son verememesi bu meyandadır. Buna yürütme yetkisinin tek sahibinin Cumhurbaşkanı olması ve Bakanlar kurulunun gerek teşekkülünde gerekse denetiminde Milli Meclisin kayda değer bir yetkisinin bulunmaması da eklenebilir. Bununla birlikte sistemi başkanlık rejiminden uzaklaştıran önemli tereddüt alanları da bulunmaktadır. Bunların başında 109. maddenin birinci bendinde yer alan “Milli Meclis seçimlerini belirler.” hükmü gelmektedir. Bu düzenlemenin Cumhurbaşkanı Milli Meclisi feshetme yetkisi verip vermediği tartışmalıdır. Abdullayev Anayasanın Cumhurbaşkanı hiçbir şekilde Meclisi feshetme yetkisi tanımadığını iddia ederken,⁴⁴ Özgişi Anayasaya göre, Cumhurbaşkanının Milli Meclisi feshetmesinin mümkün olduğunu savunmaktadır.⁴⁵ Bundan başka 113. maddede ferman çıkarmak adı altında Cumhurbaşkanı verilen son derece geniş yasama yetkileri de tereddüt uyandıracak cinstendir. Bu yetki alanı başkanlık rejiminden ziyade, süper başkanlık sistemini akıllara getirmektedir.

Bu bağlamda son olarak süper başkanlık sistemine bakıldığında, ülkede karşımıza çıkan yapıyla önemli benzerlikler içerdiği görülür. Nitekim Fish tarafından ortaya konulan bu sistemde Başkan yönünden şu özellikler gereklidir: i) Kararname çıkarmak suretiyle yasama yetkisine sahip olması, ii) Hükûmetin oluşma şekline karar verebilmesi, ii) Hükûmeti yasamanın denetiminden koruyabilme yetkisinin bulunması. Ayrıca bu rejimde, olağanüstü yetkilere sahip bir Cumhurbaşkanı karşısında zayıf konumda olan bir parlamento varlık göstermektedir.⁴⁶

Süper başkanlık sisteminde aranan Cumhurbaşkanının kararname çıkarmak suretiyle yasama yetkilerine sahip olması ve hükûmetin oluşma şekline karar verebilmesi şartı, Azerbaycan Anayasasında büsbütün mevcuttur. Ayrıca yasama organının zayıf konumu da son derece dikkat çekicidir. Bununla birlikte, Bakanlar kurulunun

⁴⁴ ABDULLAYEV, 2001, s. 126.

⁴⁵ ÖZGİŞİ, Tunca, “Orta Asya Cumhuriyetleri ve Azerbaycan’ın Parlamento Yapılarının Karşılaştırmalı Analizi”, *Türkiyat Mecmuası*, Yıl: 2012, Cilt: 22, (s. 83-102), s. 99.

⁴⁶ FISH, M. Steven, “The Pitfalls of Russian Superpresidentialism”, *Current History*, October, 1997. s. 326, 367-368.

Cumhurbaşkanı önünde sorumluluğu açık olsa da Parlamento'ya karşı sorumluluk muğlaklık taşımaktadır. Zira bunun şartları Anayasada ortaya konulmuş değildir. Ne var ki Anayasa, 95. maddede yasama organına bir güvenoyu yetkisi vermektedir. Söz konusu yetkinin belirsizliği, Anayasanın dilindeki muğlaklığın yanı sıra bizce daha ziyade uygulamadan kaynaklanır. Nitekim Parlamento bu denetimi yapmaya karar verecek olsa, kolaylıkla kendisine Anayasada bir referans norm bulabilecektir. Bir düzenlemenin müphem olması, hiç olmadığı manasına gelmez. Binaenaleyh, söz konusu belirsizlikler, siyasi rejime yönelik Anayasanın bütününden çıkarılacak hükme gölge düşürmemelidir. Öte yandan Cumhurbaşkanının yukarıda gösterilen ve başkanlık rejimlerini aşacak ölçüde güçlü konumu da burada dikkate alınmalıdır. Bu itibarla günümüzde ortaya konulmuş olan hükümet sistemi tasnifleri arasında, Azerbaycan rejiminin en çok süper başkanlık sistemiyle uygunluk taşıdığı kanaatine ulaşmaktayız.

II. TÜRKİYE HÜKÜMET SİSTEMİNİN YAPISI

A. Ana Hatlarıyla Değişiklikten Önceki Türk Hükümet Sistemi

Türkiye'de 2007 yılında gerçekleştirilen ve Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi usulünü içeren Anayasa değişikliğine yönelik referandumla birlikte hangi rejimin uygulamaya konulduğu tartışılmıştır. Buna göre bazı yazarlar, her ne kadar bu değişiklik ile ülkemizde yarı başkanlık sistemine geçildiği akla gelebilecekse de Türkiye'de Cumhurbaşkanının yetkilerinin, özellikle kendi inisiyatifiyle kullanabileceği fesih imkânı ve geniş olağanüstü dönem yetkileri bulunmadığı için Fransa'da Cumhurbaşkanına tanınanlardan daha az olması sebebiyle bunun mümkün olmadığını savunmuş ve ülkemizin başkanlı parlamenter rejimin bir örneği olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁴⁷

Türkiye'nin 2007 sonrası geçerli olan rejimine ilişkin diğer bir açıklama ise, yapılan değişiklikle sistemin, yarı başkanlık rejimine önemli ölçüde yaklaşmış olmasına rağmen, tam olarak bu sistem altında mütalaa edilemeyeceği yönündedir. Bunun başlıca sebebi

⁴⁷ GÖNENÇ, Levent, **Türkiye'de Hükümet Sistemi Tartışmalarına Kısa Bir Bakış ve Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği**, <https://www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/415> (Erişim tarihi: 05.02.2020), s. 4; ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara, 2011, s. 178-179.

olarak Anayasanın Cumhurbaşkanına verdiği yetkilerin, tek başına onun yarı başkanlık rejiminde arandığı gibi sistemin temel unsuru hâline gelmesi için yeterli olmaması gösterilmiştir. Bunun için ayrıca siyasi şartların da belirleyici olacağı ve Cumhurbaşkanı ile Meclisteki çoğunluğun hangi siyasi cemahtan olduklarına göre sistemin parlamenter ve başkanlık sistemlerinden birine yaklaşacağı savunulmuştur.⁴⁸

Son olarak Cumhurbaşkanının Anayasanın 105. maddesinde uzun bir liste hâlinde sıralanan geniş yetkileri, istemesi durumunda Bakanlar Kurulunun bütün toplantılarına katılarak yürütmenin etkin başı durumuna gelebilmesi, olağanüstü hâl ilanında ve bu dönemde çıkarılacak kararnamelerde etkin olabilmesi, Meclise karşı sorumlu olan bir Bakanlar Kurulunun bulunması ve Cumhurbaşkanının Meclisi feshedebilmesi gibi gerekçelerle, önceki rejimin yarı başkanlık sistemi olduğu söylenmiştir.⁴⁹ Bizce de yukarıda detaylarını verdiğimiz yarı başkanlık sistemi için gerekli olan bütün şartların sağlanmış olması sebebiyle Türkiye’de 2007 ve 2017 Anayasa değişiklikleri arasındaki dönemin yarı başkanlık sistemi olarak değerlendirilmesi gereklidir.

B. 2017 Anayasa Değişikliğiyle Beliren Hükûmet Sistemi

Ülkemizde 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleşen referandum ile 1982 Anayasasında büyük ve hatırı sayılır değişiklikler içeren 6771 sayılı kanun⁵⁰ kabul edilmiştir. Bu değişiklikler içinde belki de en önemlisi olarak mevcut hükûmet sisteminin yeni baştan kaleme alınması gösterebilir. İlerleyen başlıklarda bu yeni yapıyı, en baskın karakteri olan Cumhurbaşkanı üzerinden ele almaya çalışacağız.

⁴⁸ ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013, s. 354; GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2014, s. 300-301.

⁴⁹ FENDOĞLU, Hasan Tahsin, **Türkiye’de Başkanlık Sistemi**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015b, s. 318; ESEN, Selin, “Türkiye’de Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesinin Siyasal Sisteme Olası Yansımaları”, **Mümtaz Soysal’a Armağan**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, s. 271-272; KARATEPE, Şükrü, “Hükümet Sistemleri ve Türkiye”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 2013, Cilt: 51, (s. 223-235), s. 235; GÜLSOY, Mehmet Tevfik, “Anayasa Yenileme Çalışmalarında Hükümet Sistemi Sorunu”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 2013, Cilt: 50, (s. 884-891), s. 887. Bunun gibi, 2007 Anayasa değişiklikleriyle parlamenter sistemden yarı başkanlık sistemine geçiş yapılmış olduğu, 2014 yılında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesiyle birlikte ise yarı başkanlığı aşan bir sürecin başladığı hakkında bkz. KESKİNSOY, Ömer / KAYA, Semih Batur, “Türkiye’nin Hükümet Sistemleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **TBB Dergisi**, Sayı: 137, 2018, 67-96, s. 77.

⁵⁰ 21.01.2017 tarihli ve 6771 sayılı kanunun tam metni için bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm> (Erişim Tarihi: 08.02.2020).

1. Cumhurbaşkanının Seçilmesi

Cumhurbaşkanının seçimine ilişkin usul ve esaslar, Anayasanın 101. maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre Cumhurbaşkanı kırk yaşını doldurmuş, yükseköğrenim yapmış, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşı olanlar arasından doğrudan doğruya halk tarafından seçilecektir. Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıl olarak öngörülmekte ve bir kimsenin en fazla iki dönem için seçilebileceğini hüküm altına almaktadır.

Cumhurbaşkanı seçimlerinde siyasi parti grupları, son genel seçimlerde birlikte veya tek başına toplam geçerli oyların en az yüzde beşini alan siyasi partiler ve en az yüz bin seçmen aday gösterebilmektedir. Genel oyla yapılacak olan seçimlerde oyların salt çoğunluğunu alan Cumhurbaşkanı seçilmektedir. Hiçbir aday bu çoğunluğa erişemezse, takip eden ikinci pazar günü ilk oylamada en çok oy alan ilk iki adayın katıldığı bir oylama daha yapılır ve oyların çoğunu alan Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Dördüncü fıkraya göre Cumhurbaşkanı seçilen kimse eğer milletvekili ise TBMM üyeliği düşecektir. Bu hükmün 2017 referandumu öncesindeki hâlinde, bundan başka partisiyle ilişkisinin kesileceği de düzenlenmekteydi. Maddenin yeni şeklinde böyle bir kayıt bulunmadığından, Cumhurbaşkanı artık partisiyle irtibatını sürdürme imkânına sahiptir. Şu da var ki, Anayasa değişikliğinde bununla uyumlu olarak 101. maddede yer alan Cumhurbaşkanına yönelik *tarafsızlık* ibaresi kaldırılırken, Cumhurbaşkanı yeminini gösteren 103. maddedeki aynı ifadeye dokunulmamıştır. Bu ise iki madde arasındaki bir çelişki olarak kalmıştır.⁵¹

2. Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri

Anayasanın 104, 108, 118, 119, 123 ve 126. maddelerinde Cumhurbaşkanının yetkilerine ilişkin son derece kapsamlı ve kayda değer hükümler öngörülmekte ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Devlet sistematiği içinde son derece baskın bir Cumhurbaşkanı figürü ortaya konulmaktadır. Anayasanın ilk tasarımı da yer alan bu durum şüphesiz 2017 halkoylaması ile daha da perçinlenmiştir. Cumhurbaşkanına bu özelliğini veren

⁵¹ DOĞAN, Vahit, "16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi", **DÜHFD**, Yıl: 2017, Cilt: 26, (s. 3-30), s. 14.

amilleri yasama, yürütme ve yargı alanına ilişkin yetkiler biçiminde ayrı ayrı ele almak faydalı olacaktır.

a. Cumhurbaşkanının Yasamaya Dair Yetkileri (Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve Diğer Hususlar)

Anayasanın Cumhurbaşkanının yetkilerini düzenleyen 104. maddesinin 2017 referandumu ile ortaya çıkan yeni hâline bakıldığında, Cumhurbaşkanının yasama alanına müteallik ilk yetkisinin, gerekli görmesi durumunda TBMM'nin açılış konuşmasını yapması ve ülkenin iç ve dış siyaseti hakkında Meclise mesaj vermesi olduğu görülmektedir. Bu düzenleme, 88. maddeyle birlikte düşünüldüğünde manidardır. Zira 2017 değişikliği ile 88. maddede düzenlenen kanun teklif edebilecekler arasından Bakanlar kurulu çıkarılmış ve fakat bunun yerine Cumhurbaşkanı konulmamıştır. Bu durumda kanun teklifleri yalnızca milletvekilleri tarafından yapılabilecektir. Başkanlık sisteminin Amerika'daki uygulamasında yer alan Başkanın Meclise mesaj vermesi, esasen çıkarılmak istenen kanunları Meclise telkin etmek içindir.⁵² Bu yönüyle Türk sistemi açısından da aynı uygulamanın öngörüldüğü söylenebilir. Yürütmenin yasama prosedürünü başlatma noktasında bir yetkiye sahip olmaması, yasama ve yürütme arasındaki ayrılığın tam olarak sağlanması amacıyla açıklanabilir.⁵³ Fakat uygulamada bir partiye mensup olan Cumhurbaşkanının, partisi üzerindeki tesiri hesaba katıldığında, dilediği düzenlemeler hakkında kanun teklifi verilmesini sağlama imkânı mevcut olacaktır.⁵⁴

Cumhurbaşkanının yasamaya ilişkin diğer bir yetkisi de beşinci fıkrada düzenlenen kanunları yayımlama ile altıncı fıkrada öngörülen tekrar görüşülmek üzere TBMM'ye geri gönderme yetkisidir. Bu yetki bakımından da önemli bir değişiklik yaşanmıştır. Anayasanın kanunların Cumhurbaşkanınca yayımlanması başlıklı 89. maddenin üçüncü fıkrası 2017 yılında değiştirilmiş, Cumhurbaşkanının geri gönderdiği kanunların yeniden

⁵² GÖZLER, Kemal, **Devlet Başkanları Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2001, s. 37.

⁵³ FENDOĞLU, Hasan Tahsin, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi", **Yeni Türkiye**, Yıl: 2017, Cilt: 94, (s. 90-109), s. 93.

⁵⁴ YÜKSEL, İsmail, "6771 Sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu'nun Ardından Kanun Yapma Yöntemi", **Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2017, Cilt: 7, Sayı: 2, (s. 251-274), s. 258.

kabul edilmesi için en az üye tam sayısının mutlak çoğunluğuyla kabul edilmesi şartı getirilmiştir. Maddenin eski şeklinde böyle bir kayıt yer almadığından genel hüküm değerindeki 96. madde uygulanmakta ve böylece toplantıya katılanların salt çoğunluğu yeterli gelmekteydi. Bu sebeple artık kanunlar bakımından geciktirici veto yerine güçleştirici veto kabul edilmiş olmaktadır.⁵⁵

Cumhurbaşkanının yasamaya dönük belki de en önemli yetkisi, değişiklikle getirilen ve Anayasanın 104. maddesinin 17. fıkrasında yer alan **Cumhurbaşkanlığı kararnamesi** çıkarma imkânıdır. Bu kapsamda Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda, öncesinde Meclisten herhangi bir yetki kanununa ihtiyaç duymaksızın kararname çıkarabilecektir. Dolayısıyla bu araç, Cumhurbaşkanına Anayasa ile tanınan asli bir düzenleme yetkisi olarak karşımıza çıkar.⁵⁶ Bununla birlikte sosyal ve ekonomik haklar dışındaki temel hak ve hürriyetlere yönelik Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamayacaktır. Ayrıca Anayasada yalnızca kanunla düzenleneceği öngörülen veya daha önce bir kanunla açıkça tanzim edilmiş konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarmak mümkün değildir. Bu doğrultuda kanunla Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin çatışması hâlinde kanun hükümleri esas alınacaktır. Daha sonradan Parlamentonun Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile belirlenen bir konuda düzenleme yapması hâlinde, kararname kendiliğinden hükümsüz hâle gelmektedir. Anayasanın bu düzenleme şeklinden anlaşıldığı üzere, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, yargısal denetimleri tıpkı 2017 değişikliğiyle ilga edilen kanun hükmünde kararnameler gibi Anayasa Mahkemesince icra edilecek olsa da, normlar hiyerarşisinde kanunun altında yer alacaktır.⁵⁷

Anayasada, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisine ilişkin genel düzenleme mahiyetindeki 104. maddenin 17. fıkrası dışında, diğer başka maddelerde, üst kademe yöneticilerinin statüleri (m. 104/9), bakanlıkların kurulması ve teşkilatlanması (m. 106/son), Devlet Denetleme Kurulunun işleyişi ve yapısı (m. 108/son) ile Milli

⁵⁵ FENDOĞLU, 2015a, s. 96-97.

⁵⁶ ÜLGEN, Özen, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Niteliği ve Türleri”, **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2018, Sayı: 1, (s. 4-39), s. 6.

⁵⁷ ULUSOY, Ali, **Aralık 2016 Anayasa Teklifi Neler Getiriyor, Neler Götürüyor?**, <http://www.anayasa.gen.tr/ulusoy-anayasa-degisikligi.pdf> (Erişim tarihi: 27 Temmuz 2020).

Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevlerine (m. 118/son) yönelik hususların Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleneceği ayrıca hüküm altına alınmıştır. Bu durumda anılan başlıkların münhasıran kararname ile düzenlenebileceği ve bu konularda kanun çıkarılamayacağı savunulmuştur.⁵⁸ Ne var ki benzer bir düzenleme içeren 1958 Fransız Anayasasının 34 ve 37. maddelerine⁵⁹ rağmen, ülkede uygulamanın kararnamelere bırakılan alanlarda da kanuni düzenleme yapılması yönünde olduğu görülür.⁶⁰ Dahası Fransız Anayasa Konseyi, 1982 tarihli meşhur kararıyla, bu durumu anayasaya aykırı bulmamış ve 37. maddenin özerk kararnamelere bıraktığı hususlarla ilgili düzenleme yapan kanunu iptal etmemiştir.⁶¹ Ülkemiz bakımından da aynı görüşü paylaşabilmek mümkündür.⁶² Zira 2017 Anayasa değişikliği ile kabul edilen maddeler,

⁵⁸ TUNÇ, Hasan, **Türk Anayasa Hukuku**, 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2018, s. 234; ATAR, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, 13. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019, s. 284; GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2018, s. 887; s. 593; BOZTEPE, Mehmet, “2017 Yılı Anayasa Değişikliği Sonrası Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi”, **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2018, Cilt: 5, Sayı: 1, (s. 5-30), s. 5, 8, 27.

⁵⁹ Fransa’da V. Cumhuriyeti kuran 1958 Anayasasının 34. maddesinde kanuni düzenlemeye konu yapılabilecek hususlar tek tek sayılarak gösterilmiştir. Kararname alanını gösteren 37. madde ise, yürütmenin, kanun alanı dışında kalan diğer bütün hususlarda, önceden yetki almaksızın veya bir kanuna dayanmadan asli düzenleme yapabileceğini ortaya koyar. Böylece Anayasanın tasarımına göre, kanun bir yetki, dolayısıyla istisna hâline gelmekte kararnameler ise kural seviyesine çıkarılmaktadır (DENQUIN, Jean-Marie, **1958: La genèse de la Ve République**, Presses Universitaires de France, Paris, 1988, s. 347 vd; BASTIEN, François, **Les mots-clés du droit constitutionnel**, Dalloz, Paris, 2017, s. 60; PORTELLI, Hugues: “**Soixante ans de subordination parlementaire**”, *Pouvoirs*, 2018/3, n° 166, (s. 69-80), s. 69). Fransa’da hâlen yürürlükte olan 04 Ekim 1958 tarihli Anayasasının Türkçe tercümesi için bkz. https://www.adaletbiz.com/images/dosyalarim/FRANSA_ANAYASASI.pdf (Erişim tarihi: 27 Haziran 2020) Anayasanın özgün tam metni için bkz. <http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/constitution.asp> (Erişim tarihi: 27 Haziran 2020).

⁶⁰ RIVERO, Jean, “Rapport de synthèse”, **Vingt ans d’application de la Constitution de 1958 le domaine de la loi et du règlement**, Colloque organisé par la Faculté de Droit et de Science Politique d’Aix-Marseille sous la direction de Louis Favoreu, Presse Universitaire d’Aix-Marseille, 1978, s. 263; FAVOREU, Louis: “Les règlements autonomes n’existent pas”, **Revue française de droit administratif**, 1987, s. 882.

⁶¹ Conseil constitutionnel, 30 juillet 1982, n° 82-143 DC, Loi sur les prix et les revenus, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/1982/82143DC.htm> (Erişim Tarihi: 29 Haziran 2020).

⁶² Aynı yönde bkz. ULUSOY, (**Aralık 2016 Anayasa Teklifi Neler Getiriyor, Neler Götürüyor?**); ANAYURT, Ömer, **Anayasa Hukuku Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019, s. 325; SEVGİLİ GENÇAY, Didem Aslan, “Kanun ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Karşılıklı Mahfuz Alanları Meselesi (Türkiye ve Fransa Karşılaştırmalı Çalışma), **Kamu Hukukçuları Platformu VIII. Toplantısı Tam Metin Bildiri Kitabı**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2020, 237-274, s. 264 vd. Ayrıca 2017 Anayasa değişikliğinin yürütmeye mahfuz bir düzenleme alanı vermediği görüşü için bkz. GÜNDAY, Metin, **İdare Hukuku**, 11. Baskı, İmaj Yayınları, Ankara, 2017, s. 659; FENDOĞLU, Hasan Tahsin, “Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Mahfuz Düzenleme Alanı mıdır?”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 2019, Sayı: 3, (s. 277-310), s. 288, 289, 306; ARDIÇOĞLU, Artuk, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, **Ankara Barosu**

kanun ve kararname alanlarının taksim edilmesi noktasında açık düzenlemeler içermemektedir. 1958 Fransız Anayasasının bu konuda açık ve şüphe götürmeyecek bir yetki bölüşümü yapmış olmasına rağmen, uygulama, doktrin ve yargı içtihatları Parlatmentonun klasik teorideki konumunu göz ardı edemeyerek, bu katı hükümleri büyük ölçüde esnetebilmiştir.⁶³ Türkiye açısından ise -Meclisin bahse konu alanlara müdahalesini engelleyen açık bir düzenleme içermediği düşünülürse- aynı yaklaşım evleviyetle kabul edilebilecektir.⁶⁴

Cumhurbaşkanının düzenleme yetkisine, kararnamelerin yanı sıra yönetmeliklerin de eklenmesi mümkündür. Nitekim Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisini düzenleyen 104. madde, Cumhurbaşkanının kanunların uygulanmasını sağlamak üzere yönetmelik çıkarabileceği hususunu da sevk etmektedir.

Anayasanın 161. maddesine göre TBMM'ye bütçe ve kesinhesap kanunlarını Cumhurbaşkanının sunacağı belirtilmelidir. Bu yönüyle, yeni sistemde olağan kanunlar yürütmeden kaynaklanamazken, bütçe ve kesinhesap kanunları, tıpkı eski düzendeki gibi yürütme organı tarafından hazırlanarak Parlatmentoya sunulacaktır. Ancak burada, Cumhurbaşkanının yasama çoğunluğuna sahip olmaması durumunda, Meclisin bütçe üzerindeki inisiyatifinin ve denetim fonksiyonunun artacağı söylenebilir.⁶⁵ Bu ihtimal mevcut olmakla beraber, bütçe ve kesinhesap kanunlarının düzenlendiği 161. maddenin dördüncü fıkrası, bu imkânı zayıflatmaktadır. Esasen istikrara hizmet eden bu hükme göre, bütçe kanunu süresinde yürürlüğe girmezse geçici bütçe kabul çıkarılır. Bu da

Dergisi, Yıl: 2017, Cilt: 75, Sayı: 3, (s. 19-51), s. s. 37-38; KABOĞLU, İbrahim, **Kural Koyan Organ Olarak Yasamanın Özerkliği**, CHP Yayınları, Ankara, 2018, s. 8; İBA, Şeref, **Türk Anayasa Hukuku**, 1. Baskı, Turhan Yayınları, Ankara, 2018, s. 245-246; SÖYLER, Yasin, **Yeni Başkanlık Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 121.

⁶³ LE POURHIET, Anne-Marie, **Droit constitutionnel**, 9e édition, Economica, Paris, 2018, s. 450-451; FAVOREU, Louis / PHILIP, Loïc, **Le Conseil constitutionnel**, Presses Universitaire de France, Paris, 2005, s. 106; MÉLIN-SOUCRAMANIEN / PACTET, 2020, s. 656 vd.

⁶⁴ Türkiye'de 2017 Anayasa değişiklikleriyle kabul edilen Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle alakalı, hukuki niteliği, normlar hiyerarşisindeki yeri, denetim rejimi ve özellikle mahfuz alan tartışması gibi soru işaretlerine yönelik daha geniş bilgi ve açıklamalar için bkz. GÜLLER, Abdülsamet, **Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri: Türkiye ve Fransa Mukayesesi**, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020.

⁶⁵ KUZU, Burhan, "Anayasa Değişikliği ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Genel Faydaları", **Yeni Türkiye**, Yıl: 2017, Cilt: 94, (s. 110-128), s. 126.

olmazsa, yeni bütçe kanunu yürürlüğe konulana kadar, olarak önceki yılın kanunu uygulanacaktır. Cumhurbaşkanının önceki bütçe üzerinde tatbik olunacak yeniden değerlendirme oranını da belirleme imkânı bulunduğu göz önünde tutulursa bahse konu düzenlemenin, yürütmenin yasama organıyla müzakere etme zorunluluğunu ortadan kaldıracağı söylenebilir.⁶⁶

Yasamaya dair yetkiler içinde son olarak Cumhurbaşkanınca milletlerarası antlaşmaların akdedip yayımlamasını ve Anayasa değişiklikleri hakkındaki kanunların halkoyuna sunulmasını sayabiliriz.

b. Cumhurbaşkanının Yürütmeye Dair Yetkileri

104. maddenin girişinde Devletin başı olarak nitelenen Cumhurbaşkanı 2017 değişikliğiyle birlikte yürütme yetkisinin de yegâne sahibi olmaktadır. Cumhurbaşkanına bu hususiyetinin bir uzantısı olarak son derece geniş yürütme yetkileri tanınmış ve yürütme kuvvetinin tek karar vericisi konumuna getirilmiştir.⁶⁷ Bununla birlikte Anayasada Cumhurbaşkanına oldukça geniş bir alana taalluk eden bu yürütme yetkilerini kullanmasında yardımcı olacak Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar da düzenlemektedir. Anayasanın 106. maddesine göre, seçilen Cumhurbaşkanı bir veya daha fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabileceği gibi bakanları da kendisi atamakta ve gerekli gördüğünde görevden alabilmektedir. Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanlar yalnızca Cumhurbaşkanına karşı sorumludurlar. Bu itibarla Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanların atanmasında Meclisin herhangi bir rolü bulunmamaktadır. Şu da var ki 106. maddede, Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğunun vereceği bir önergeyle soruşturma açılacağı ve TBMM üye tam sayısının üçte ikisinin⁶⁸ gizli oyuyla Yüce Divan'a gönderilebilecekleri, görevleriyle ilgili olmayan suçlar bakımından ise yasama dokunulmazlığından yararlanacakları düzenlenmiştir.

⁶⁶ YÜKSEL, 2017, s. 267.

⁶⁷ ARDIÇOĞLU, 2017, s. 25.

⁶⁸ Anayasa değişikliğinin TBMM'nin üye sayısını 550'den 600'e çıkaran 2. maddesi dikkate alındığında, bu oran 400 milletvekiline tekabül etmektedir.

Olağanüstü hâlin ilan edilmesi ve yönetilmesi bakımından da Cumhurbaşkanının son derece kapsamlı yetkileri mevcuttur. Gerçekten 2017 değişikliği ile yeniden kaleme alınan olağanüstü hâl yönetimi başlıklı 119. maddeye göre, sayılan sebeplerin varlığı durumunda Cumhurbaşkanı eski sistemden farklı olarak tek başına olağanüstü hâle karar vermektedir. Cumhurbaşkanının olağanüstü hâl kararı aynı gün Resmi Gazetede yayımlanarak TBMM'nin onayına sunulur. Cumhurbaşkanı ayrıca olağanüstü hâlin gerektirdiği konularda olağan dönemdekinin zıddına kanun hükmünde olan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilmektedir. Bu kararnameler aynı gün Resmi Gazetede yayımlanıp TBMM'nin onayına sunulmaktadır. Meclisin olağanüstü hâl cumhurbaşkanlığı kararnamesini üç ay içinde görüşmesi lazımdır. Aksi takdirde kararname kendiliğinden yürürlükten kalkacaktır (m.119/son).

Cumhurbaşkanının yürütme yetkilerinden diğerleri, milli güvenlik politikasını tespit ederek gerekli tedbirleri almak, Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) Başkomutanlığını temsil etmek, TSK'nın kullanılmasına karar vermek ve cezaları hafifletip kaldırmaktır. Cumhurbaşkanı ayrıca Anayasa ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer işleri de yerine getirecektir.

c. Cumhurbaşkanının Yargıya Dair Yetkileri

Cumhurbaşkanı, Anayasanın 159. maddesi gereğince Hâkimler ve Savcılar Kurulunun⁶⁹ 6 üyesini ve üye sayısı 17'den 15'e düşüren Anayasa Mahkemesinin 12 üyesini seçmektedir. Son olarak Cumhurbaşkanı kanunların ve TBMM İçtüzüğü'nün tamamının veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas yönünden aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine iptal davası açma yetkisini haizdir. Cumhurbaşkanı, bundan başka Anayasanın 155. maddesinin üçüncü fıkrası mucibince Danıştay üyelerinin dörtte üçünü atama yetkisini haizdir.

3. Cumhurbaşkanının Sorumluluğu

Anayasanın Cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen 105. maddesinde, yalnız cezai sorumluluk hüküm altına alınmıştır. Bu bakımdan Cumhurbaşkanının

⁶⁹ 19. madde, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun adını Hâkimler ve Savcılar Kurulu olarak değiştirmektedir.

herhangi bir siyasi sorumluluğu bulunmamaktadır. Bu durumun Anayasanın geneline hâkim olan örgü bakımından bir mantık taşıdığı düşünülebilir. Nitekim yürütme yetkisinin tek sahibi olan Cumhurbaşkanı, yasamadan bütünüyle ayrı bir organ olarak tasarlanmış ve yetkilerini kullanmada ona yardımcı olan diğer makamlar da yasama organının siyasi denetiminden uzak kılınmıştır. Bu durumda Cumhurbaşkanının da siyasi denetime tabi olmamasının, kurulan sistem bakımından tutarlılık taşıdığı görülmektedir.

2017 değişikliğinden önce Anayasada Cumhurbaşkanının yalnızca vatana ihanet sebebiyle suçlandırılması düzenlenmekteydi. Ancak bu kavramın muğlaklığı birtakım belirsizliklere yol açıyordu. Söz konusu değişiklik bu yönüyle, sorumluluğun kapsamını tespit bakımından olumlu değerlendirilebilir.⁷⁰

Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu süreci, TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle başlatılmaktadır. Meclis önergeyi en geç bir ay zarfında görüşür ve soruşturma açılması yönündeki karar üye tam sayısının en az beşte üçünün gizli oyuyla verilebilir. Soruşturma kararı verilmesi durumunda, Meclisteki siyasi partilerin milletvekili sayısınca üye verecekleri bir komisyon kurulur. Komisyonun verdiği rapor üzerine, Genel Kurulda yapılan oylamada üye tam sayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı verilir. Ancak TBMM'nin bu sayıya ulaşabilmesinin çok güç olduğu, ayrıca aynı prosedürün görev sırasında işlenen suçlar bakımından Cumhurbaşkanının görev süresi dolduktan sonra da işletilmesinin doğru olmadığı savunulmaktadır.⁷¹

Hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesine karar verebilmesi mümkün değildir. Ayrıca seçilmeye engel bir suçtan Yüce Divanda mahkûm edilen Cumhurbaşkanının görevi kendiliğinden sona ermektedir. Bu sonuncu hükümden Cumhurbaşkanının, seçilmeye engel olsun olmasın herhangi bir ayırım gözetilmeksizin bütün suçlar bakımından Yüce Divana sevk edilip mahkûm

⁷⁰ YILDIZ, Abdulkadir, "Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu Meselesi", **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:2019, Cilt: 9, Sayı: 1, (s. 1-20), s. 11; TAŞDÖĞEN, Salih: "Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu", **DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan**, Yıl: 2019, Cilt: 21, (s. 1293-1325), s. 1305-1306.

⁷¹ GÖNENÇ, Levent / KONTACI, Ali Ersoy, "2017 Tarihli Anayasa Değişikliği Sonrasında Yasama-Yürütme İlişkileri", **TBB Dergisi**, Yıl: 2019, Cilt: 145, (s. 53-79), s. 72.

ettirilmesinin mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Cumhurbaşkanı seçilmeye mani hâller için, aynı maddede milletvekili seçilmeye engel durumları düzenleyen 101. maddeye atıf söz konusudur. Buna göre taksirle işlenen veya cezası bir yıldan az olan suçlardan alınan mahkûmiyet, Cumhurbaşkanı seçilmeye mani olmayacaktır. Bu itibarla bahse konu suçlar bakımından Yüce Divana sevk edilip suçlu bulunan Cumhurbaşkanının görevi sona ermeyeceğine göre, cezanın infaz edilip edilmeyeceği tereddüdü ortaya çıkabilecektir. Ayrıca bu nevi bir suçtan mahkûm edilmiş ama görevi sona ermemiş bir Cumhurbaşkanının kamuoyu nezdinde itibarını yitirmiş olmasına rağmen görevine devam etmesinin sakıncalı olduğu düşünülebilir. Öte yandan her ne kadar Yüce Divana sevk için nitelikli bir çoğunluk aranmış olması sebebiyle büyük ihtimalle bir sonuca ulaşmayacak olsa da vazifesi başındaki Cumhurbaşkanının siyasi saikler sonucu, hakaret gibi hafif cezalar içeren suçlar dolayısıyla gündeme getirilerek baskı altında kalması mümkün olabilecektir. Bu gerekçelerle, Cumhurbaşkanının görevi sırasındaki cezai sorumluluğunda suçlar yönünden bir ayrıma gidilmesinin ve tıpkı Cumhurbaşkanı yardımcısı ile bakanlar gibi adi suçlar bakımından yasama dokunulmazlığından yararlanmasının daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

4. Seçimlerin Yenilenmesi

2017 Anayasa referandumuyla getirilen hükûmet sistemi bakımından en ilginç sayılabilecek düzenlemelerin başında, Anayasanın yeni baştan tanzim edilen “Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanı seçimlerinin yenilenmesi” başlıklı 116. maddesi olduğu söylenebilir. Bu hükme göre, bundan böyle TBMM ile Cumhurbaşkanının seçim dönemleri birbirine bağlı kılınarak eşitlenmektedir. Maddenin ilk fıkrasına göre TBMM’nin, üye tam sayısının beşte üç çoğunluğu ile seçimlerin yenilenmesine karar vermesi durumunda, Cumhurbaşkanının görev süresi de son bulmaktadır. Bunun gibi ikinci fıkra uyarınca Cumhurbaşkanının TBMM’yi feshetmesi durumunda, kendi görev süresi de sona ermektedir. Dolayısıyla yasama ve yürütmeden biri diğerini feshedecek olursa, aynı zamanda kendi hukuki varlığına da son vermiş olmaktadır. Bu durumun, daimi surette Cumhurbaşkanı ile yasama organının aynı siyasi çoğunluğa sahip olmasını

ve böylece sistemin belirli bir istikrar temeline kavuşmasını sağlayacağı düşünülmüştür.⁷² Ancak bu durumun yasama organını Cumhurbaşkanı karşısında zayıflatacağı düşüncesiyle eleştirildiği de görülmektedir.⁷³ Ayrıca Cumhurbaşkanının tek başına alabileceği seçimlerin yenilenmesi kararını, Parlamentonun en az beşte üç çoğunlukla alabilmesi, Meclisin konumunu zayıflatan bir cihet olarak görülmektedir.⁷⁴

Burada dikkat çekici diğer bir husus, aynı maddenin üçüncü fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre, Meclis tarafından, Cumhurbaşkanının ikinci döneminde seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi durumunda Cumhurbaşkanı yeniden aday olabilecektir. Bu durumda Cumhurbaşkanının üçüncü bir dönem için aday olması mümkündür. Bu bağlamda Parlamentonun desteğine sahip olan ve halk tarafından yeniden seçileceğine inanan bir Cumhurbaşkanının, son döneminde seçimlerin yenilenmesini sağlayarak üç dönem Cumhurbaşkanlığı yapabilmesinin önü açıktır.⁷⁵

5. Hükûmet Sisteminin Niteliği

2017 halkoylaması neticesinde 1982 Anayasasının genel sistematüğinden ortaya çıkan rejimin mahiyeti ele alınmadan önce, esasen başkanlık sisteminden ilhamla hazırlanan bu yeni sistemin, gerek siyasi irade tarafından, gerekse uygulamada ve doktrinde “Türk modeli başkanlık sistemi”⁷⁶, “Türk tipi başkanlık”⁷⁷ veya daha ziyade “Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi”⁷⁸ olarak anıldığı belirtilmelidir. Öyleyse artık

⁷² DURGUN, Gonca Bayraktar, “Anayasa Referandumu ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 2017, Cilt: 94, (s. 494-499), s. 498.

⁷³ ESEN, Selin, “2016 Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 2016, Sayı: 4, (s. 45-73), s. 46-47.

⁷⁴ BEKTAŞ, Eda, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama-Yürütme İlişkisi ve Bu Sistemin Türkiye Demokrasisine Etkileri”, **Yasama Dergisi**, Yıl: 2019, Cilt:39, (s. 199-218), s. 208.

⁷⁵ AKÇAKAYA, Murat / ÖZDEMİR, Abdülkadir, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Siyasal İstikrar”, **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi**, Yıl: 2018, Cilt: 53, Sayı: 3, (s. 922-944), s. 928.

⁷⁶ ATAR, s. 177 vd.

⁷⁷ “Türk Tipi Başkanlık Sistemini Dünyaya Örnek Olarak Sunalım”, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İnternet Sitesi, <https://www.tcgb.gov.tr/haberler/410/73444/turk-tipi-baskanlik-sistemini-dunyaya-bir-ornek-olarak-sunalim> (Erişim tarihi: 07.09.2020); ATAY, Ender Ethem, **İdare Hukuku**, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019, s. 146,148; KESER, Hayri, “Türk Tipi Başkanlık Sistemi Üzerine”, **Yeni Türkiye (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı)**, Yıl: 23, Sayı: 94, 2017, 433-438.

⁷⁸ KARATEPE, Şükrü, **Türk Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018, s. 103-105.

parlamentar rejimin tam manasıyla terk edildiği ve başkanlık sistemine benzeyen bir rejimin benimsenmiş olduğu ortadadır.⁷⁹ Bu hususta bir şüphe bulunmamakla birlikte, yeni sistemin, anayasa hukuku teorisinin araçlarıyla tavsif edilmesinde ve hükûmet sistemlerine yönelik mevcut ayrımlara göre konumlandırılmasında birtakım tereddütler yaşanabilmektedir.

Bu bağlamda öncelikle Anayasa değişikliğinin getirdiği sistemin, dünyada başka herhangi bir benzeri bulunmadığı sebebiyle bazı eleştirilere maruz kaldığı görülür. Bu yöndeki tenkitler, bazen şiddetli bir dereceye varabilmiştir.⁸⁰ Öyle ki yeni düzende, yürütmeye karşı etkili bir yasama ve yargı denetimi bulunmadığı gerekçesiyle, hükûmet sisteminin bir tür “delegasyoncu demokrasi” yahut “popülist (yarışmacı) otoriter rejim” hâline geleceği de savunulmuştur.⁸¹ Ancak bu nevi tanımlamalar, anayasa hukuku teorisinde kullanılan bir hükûmet sistemi ayrımı olmaktan ziyade, siyaset biliminde politik rejimleri çözümlmek için geliştirilen nitelermeler olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple, anılan kavramlar, hükûmet sistemini saptamamaktadır.

Yeni rejimin, barındırdığı özellikler yönünden başka bir ülkede uygulaması olmadığı ve bu yönüyle “atipik” bir mahiyet taşıdığı konusunda ise tereddüt yoktur.⁸² Bu noktanın en başta altının çizilmesi gerekir. Ancak bu durum, söz konusu rejimin mevcut hükûmet sistemlerinden bütünüyle bağışık olduğu ve her bakımdan özgün bir yapı arz ettiği manasına da gelmez. Şu hâlde bu rejimin yapısında, bilinen hükûmet sistemlerine ait özellikler de yer alır. Dolayısıyla mevcut sistem, her bir hükûmet sistemi tasnifi yönünden ayrı ayrı ele alınmalıdır.

⁷⁹ ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, 17. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 327.

⁸⁰ GÖZLER, Kemal, **Elveda Anayasa: 16 Nisan 2017’de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler**, 3. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2017; GÖZLER, Kemal, “Cumhurbaşkanlığı Sistemi mi, Başkanlık Sistemi mi, Yoksa Neverland Sistemi mi? 16 Nisan’da neyi Oylayacağız?”, **Türk Anayasa Hukuku Sitesi**, <http://www.anayasa.gen.tr/neverland.htm> (Erişim tarihi: 07.09.2020); KÖKER, Levent, “Cumhurbaşkanlığı Kararnâmesi Üzerine Bazı Tesbitler ve Eleştiriler”, <http://leventkoker.blogspot.com/2017/01/cumhurbaskanlg-kararnamesi-uzerine-baz.html> (Erişim tarihi: 11.09.2020).

⁸¹ ÖZBUDUN, **2017**, s. 327-329.

⁸² NARTER, Recep / KAYA, Semih Batur, **Hukuk İhdası Rejiminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 66.

Türkiye’de uygulanan bir önceki yapının parlamenter ve başkanlı parlamenter rejimden son derece uzak olduğu belirtilmişti. O hâlde yeni sistem bakımından da bunların geçerli olmayacağı evleviyetle anlaşılmaktadır. Zira artık yürütmenin iki başlı (düalist) yapısı bütünüyle ortadan kalkmış ve tek mil yürütme kuvveti Cumhurbaşkanına bırakılmıştır. Dolayısıyla bu düzenin, parlamenter rejimlerle her bakımdan ilgisiz olduğu ilk bakışta fark edilecek bir durumdur.

Yarı başkanlık sistemine gelindiğinde, bu rejimde, halkça seçilmiş ve güçlü yetkileri olan bir Cumhurbaşkanına ilaveten aranan yürütmenin çift başlılığı ve dahası yasama organı önünde sorumlu Bakanlar Kurulu şartlarının hiçbirinin Türkiye’de beliren yeni sistemde yer almadığı görülmektedir. Bu bakımdan Anayasanın barındırdığı yapı, yarı başkanlık sisteminden de hayli uzaktadır.

Anayasanın öngördüğü düzenin başkanlık sistemini hatırı sayılır ölçüde hatırlatan özellikleri bulunmaktadır. Bilhassa yürütme yetkisinin halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanına münhasır kılınması ve Cumhurbaşkanı yardımcısı ile bakanların yalnız Cumhurbaşkanına karşı sorumlu yardımcı görevliler olarak tasarlanması bu meyardadır. Bununla birlikte yasama ve yürütmenin birbirlerini feshetme imkânına sahip olması dolayısıyla sert bir kuvvetler ayrılığının bulunmaması, rejimi başkanlık sisteminden uzaklaştıran bir hususiyettir. Öte yandan saf başkanlık rejimlerinde görülen fren ve denge mekanizmalarına yeterli ölçüde yer verilmediği de görülmektedir.⁸³

Yeni sistemde Cumhurbaşkanının geniş yasama yetkisine sahip olması, akıllara süper başkanlık sistemini getirebilir. Ancak bu rejimde aranan hem Cumhurbaşkanına hem de Meclise karşı sorumlu bir Bakanlar Kurulu şartı, yeni sistemde yer almamıştır. Nitekim bu örgüde Bakanlar Kurulu hiç bulunmadığı gibi Bakanlar da yalnızca Cumhurbaşkanına karşı sorumluluk taşıyacak bir tarzda düzenlenmektedir. Bu durumda yeni rejimin, anayasa hukuku nazariyesinde belirlenmiş olan hükümet sistemi ayrımlarından tam olarak birine dâhil edilmesi son derece zordur.

Türkiye’de 2017 Anayasa reformuyla kabul edilen yeni sistemin, serdedilen bu gerekçelerle ve ihtiva ettiği özellikleri dikkate alındığında, kendine özgü nitelikler taşıyan

⁸³ KESKİNSOY / KAYA, 2018, s. 90-91.

ve başkanlık rejimlerine yakın karma bir sistem olarak değerlendirilmesi gerekir. Şu da var ki yeni sistemin, yukarıda ifade edildiği gibi, yaygın olarak Türk tipi başkanlık veya Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Ancak bu durumun, yürürlükteki sisteminin bizatihi bu karma yapısından ve mevcut tasniflerden hiçbirine sığmayan melez bir tasarım barındırmasından ileri geldiği görülmektedir. Netice itibariyle bu adlandırmalar ülkemizde yerleşmiş bulunsa da, yeni rejimin, hükûmet sistemlerine yönelik öteden beri oluşturulan ve dünya literatüründe istikrar bulmuş tasnifler dikkate alındığında, karma bir yapı arz ettiği ve en ziyade başkanlık rejimleriyle benzerlik taşıdığı sonucuna ulaşmaktayız.

SONUÇ

Türkiye ve Azerbaycan'ın kültürel, tarihi, iktisadi ve sair alanlarda büyük yakınlıkları olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim iki ülke, kendi içlerindeki siyasi şartlar ne surette olursa olsun, daima yakın ilişkiler kurmanın gayreti içinde olmakta, birinin karşılaştığı bir güçlük karşısında, diğeri teknil desteğini ortaya koymaktan geri durmamaktadır. Bu manzara, milletlerarası düzende eşine çokça rastlanan bir halet değildir.

İki ülkenin, ortaya konulabilecek bu ve başka pek çok benzerliğinin yanı sıra farklılaştıkları noktalar da elbette mevcuttur. Bunların başında, geçirdikleri siyasi tarihlerinin bir eseri olarak, farklı politik yapılar arz etmeleri gösterilebilir. Nitekim Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarından sonra uzun bir parlamenter rejim tecrübesi yaşamışken, Azerbaycan'da 1991 yılında kavuşulan istiklalden bu tarafa Cumhurbaşkanı ağırlıklı bir siyasi yapı dikkat çekmektedir. Ne ki Türkiye, yürütmeyi güçlendirme temayülü barındıran 1982 Anayasası üzerinde önce 2007 sonra 2017 yılında gerçekleştirilen Anayasa reformlarıyla parlamenter yapıdan giderek uzaklaşmış ve nihayet yürütmenin münhasıran Cumhurbaşkanından teşekkül ettiği bir siyasi yapıya ulaşmıştır. Bu ise Türkiye'nin yeni sistemi ile Azerbaycan'da uygulanmakta olan rejimin artık birbirine benzer olup olmadığı düşüncesini akıllara getirmektedir.

Çalışmamızda her iki ülkenin sistemleri üzerinde yapmış olduğumuz incelemeden, öncelikle iki rejimin de özünde başkanlık rejimlerine yakın olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Nitekim her iki örnekte de siyasi tasarımın temeli ve kilit taşı Cumhurbaşkanından başkası değildir. Zira hem Türkiye hem Azerbaycan Anayasaları dikkate alındığında, son derece hayati yetkilere malik olan bir Cumhurbaşkanı figürü karşımıza çıkar. Bu itibarla, iki düzenin de prensipte başkancı bir rejim olduklarında şüphe yoktur. Bu yönüyle iki ülke siyasi yapısında bir benzerlik dikkat çekmektedir.

Şu da var ki bizi Türkiye ve Azerbaycan hükûmet sistemlerini bütünüyle benzer kabul etmekten alıkoyacak ciddi amiller de bulunmaktadır. Bunların en başında Cumhurbaşkanının ikincisinde çok daha baskın bir konumda olması, daha güçlü ve nafiz yetkilere sahip olması gelir. Zira burada Cumhurbaşkanı, Anayasada “Devletin esasları” arasında sayılmış, yasama teşebbüsünde söz sahibi olmaktan hâkimleri seçmeye kadar onu diğer kuvvetler karşısında da güçlü kılacak bir mevkie yükseltilmiştir. Gerçekten Cumhurbaşkanı, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve istinaf mahkemeleri için Meclise öneride bulunmakta, diğer hâkimleri ise doğrudan kendisi seçmektedir. Türk sisteminde ise Cumhurbaşkanı siyasi yapıdaki baskın konumuna rağmen bu ve benzeri yetkilere sahip değildir. Zira onun, yargı organının teşekkülünde bu denli belirleyici olması, Türkiye yönünden geçerli olmamaktadır. Ayrıca Türkiye’de, yasama organının siyasi yapı içinde sahip olduğu ağırlığın daha fazla olduğu söylenebilir. Nitekim yasama süreçleri bütünüyle parlamentoya aittir. Bu durumun, sistemin tasarımı gereği Meclisin genellikle Cumhurbaşkanı ile aynı siyasi çoğunluğa sahip olması bekleneceğinden pek anlam taşımadığı düşünülebilir. Ancak bunun tersi de mümkündür. Zira her iki organın farklı siyasi renge sahip olması ihtimalinde, Parlamento yasama gücünün bütün imkânlarını elinde bulacak ve önemli bir denge unsuru olarak ortaya çıkabilecektir. Bu görünüm, Azerbaycan sisteminde hiçbir yönüyle söz konusu değildir.

Bundan başka Cumhurbaşkanının sorumluluğu bahsinde de kayda değer farklılıklar dikkat çeker. Esasen her iki sistem bakımından da sorumluluk mekanizmasını işletmek kolay değildir. Fakat bu durum Azerbaycan’da baştan sona güç kılınmış durumdadır. Zira bu süreci, bütün üyeleri Cumhurbaşkanının önerdiği isimler arasından belirlenen Anayasa Mahkemesi başlatmakta, ardınca gelen zorlu safhalar bir şekilde tamamlanacak olsa bile,

mahkûmiyet kararını yine Anayasa Mahkemesinin onaylaması gerekmektedir. Türkiye'deki mekanizma ise barındırdığı güçlüğü rağmen elbette bu denli zahmetli değildir.

Bu gerekçelerle, Azerbaycan siyasi sisteminde Cumhurbaşkanı'nın Türkiye'ye nazaran çok daha baskın bir figür olduğu ve bu durumun hükûmet sistemlerinde farklı vurgular meydana getirdiğini kabul etmek gerekir. Şu hâlde, her iki rejimin de temelde başkanlık sistemleri arasında mütalaa edilmesi mümkün olsa da aralarında mühim farklar da mevcuttur. Bu durumda Azerbaycan'da karşılaştığımız süper başkanlık uygulamasını, Türkiye bakımından tespit edebilmek güçtür. Burada, ancak mevcut tasniflerden birine bütünüyle sığmayan, kendine özgü bir sistemin varlığından söz edebilmek mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDULLAYEV, Cavid, “Azerbaycan’da Anayasalaşma Süreci ve Benimsenen Sistemin Niteliği”, **Avrasya Dosyası**, Yıl: 2001, Cilt: 7, (s. 109-131).
- AKÇAKAYA, Murat / ÖZDEMİR, Abdülkadir, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Siyasal İstikrar”, **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi**, Yıl: 2018, Cilt: 53, Sayı: 3, (s. 922-944).
- ALİYEV, Cabir, **Azerbaycan Anayasal Sisteminde “Şikâyet” Denetim Usulü: Anayasa Şikâyeti**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- AMRAHQİZİ, Elmira, “The Making of a Democracy Azerbaijan to Adopt its First Constitution in November 1995”. **Azerbaijan International Magazine**, 1995, Vol: 3.3, (s. 68-73).
- ANAYURT, Ömer, **Anayasa Hukuku Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019.
- ARDIÇOĞLU, Artuk, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 2017, Cilt: 75, Sayı: 3, (s. 19-51).
- ATAR, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, 13. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019.
- ATAY, Ender Ethem, **İdare Hukuku**, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019.
- BASTIEN, François, **Les mots-clés du droit constitutionnel**, Dalloz, Paris, 2017.
- BEKTAŞ, Eda, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama-Yürütme İlişkisi ve Bu Sistemin Türkiye Demokrasisine Etkileri”, **Yasama Dergisi**, Yıl: 2019, Cilt:39, (s. 199-218).
- BOZTEPE, Mehmet, “2017 Yılı Anayasa Değişikliği Sonrası Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi”, **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2018, Cilt: 5, Sayı: 1, (s. 5-30).
- CHANTEBOUT, Bernard, **Droit constitutionnel**, 32e édition, Dalloz, Paris, 2015.
- DENQUIN, Jean-Marie, **1958: La genèse de la Ve République**, Presses Universitaires de France, Paris, 1988.
- DOĞAN, Meltem, “Devlet Başkanı Ekseninde Anayasal Sistem: Azerbaycan Başkanlık Sistemi”, **Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Başkanlık Sistemi (ABD, Arjantin, Azerbaycan, Brezilya ve Nijerya Örnekleri)**, (der. H. Yapıcı Kaya), TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.
- DOĞAN, Vahit, “16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi”, **DÜHFD**, Yıl: 2017, Cilt: 26, (s. 3-30).
- DURGUN, Gonca Bayraktar, “Anayasa Referandumu ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 2017, Cilt: 94, (s. 1-6).

- DUVERGER, Maurice, “A New Political System Model: Semi-Presidential Government”, **European Journal of Political Research**, 1980, Vol. 8, (165-187).
- EFE, Haydar / KEMAHLI, Funda / KOTAN M. Lütfi, “Türkiye’nin Parlamenter Sistem Deneyimini Önemi”, **KAÜ İİBF Dergisi**, Yıl: 2015, Cilt: 6, Sayı: 11, (s. 149-175).
- ELGIE, Robert, “Semipresidentialism: An Increasingly Common Constitutional Choice”, **Semi-Presidentialism and Democracy** (der. R. Elgie, vd.), Palgrave Macmillian, New York, 2011.
- ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara, 2011.
- ESEN, Selin, “2016 Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 2016, Sayı: 4, (s. 45-73).
- ESEN, Selin, “Türkiye’de Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesinin Siyasal Sisteme Olası Yansımaları”, **Mümtaz Sosyal’a Armağan**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 2009.
- FAVOREU, Louis: “Les règlements autonomes n’existent pas”, **Revue française de droit administratif**, 1987.
- FAVOREU, Louis / PHILIP, Loïc, **Le Conseil constitutionnel**, Presses Universitaire de France, Paris, 2005.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin, **Anayasa Hukuku**, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin, **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015a.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 2017, Cilt: 94, (s. 90-109).
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin, “Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Mahfuz Düzenleme Alanı mıdır?”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 2019, Sayı: 3, (s. 277-310).
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin, **Türkiye’de Başkanlık Sistemi**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015b.
- FISH, M. Steven, “The Pitfalls of Russian Superpresidentialism”, **Current History**, October, 1997.
- GÖNENÇ, Levent / KONTACI, Ali Ersoy, “2017 Tarihli Anayasa Değişikliği Sonrasında Yasama-Yürütme İlişkileri”, **TBB Dergisi**, Yıl: 2019, Cilt: 145, (s. 53-79).
- GÖNENÇ, Levent, “Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 1998, Cilt: 47, Sayı: 1-4, (s. 185-220).
- GÖNENÇ, Levent, “Hükümet Sistemi Tartışmalarında ‘Başkanlı Parlamenter Sistem’ Seçeneği”, **Güncel Hukuk**, Yıl: 2007, Cilt: 44, (s. 39-43).

- GÖNENÇ, Levent, **Türkiye’de Hükûmet Sistemi Tartışmalarına Kısa Bir Bakış ve Mevcut Hükûmet Sisteminin Niteliği**, <https://www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/415> (Erişim tarihi: 05.02.2020).
- GÖZLER, Kemal, “Cumhurbaşkanlığı Sistemi mi, Başkanlık Sistemi mi, Yoksa Neverland Sistemi mi? 16 Nisan’da neyi Oylayacağız?”, **Türk Anayasa Hukuku Sitesi**, <http://www.anayasa.gen.tr/neverland.htm> (Erişim tarihi: 07.09.2020).
- GÖZLER, Kemal, **Devlet Başkanları Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2001.
- GÖZLER, Kemal, **Elveda Anayasa: 16 Nisan 2017’de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler**, 3. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2017.
- GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2018.
- GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2014.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Anayasa Hukuku**, S Yayınları, Ankara, 1991.
- GÜLLER, Abdülsamet, **Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri: Türkiye ve Fransa Mukayesesi**, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020.
- GÜLSOY, Mehmet Tefik, “Anayasa Yenileme Çalışmalarında Hükümet Sistemi Sorunu”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 2013, Cilt: 50, (s. 884-891).
- GÜNDAY, Metin, **İdare Hukuku**, 11. Baskı, İmaj Yayınları, Ankara, 2017.
- İBA, Şeref, **Türk Anayasa Hukuku**, 1. Baskı, Turhan Yayınları, Ankara, 2018.
- KABOĞLU, İbrahim, **Kural Koyan Organ Olarak Yasamanın Özerkliği**, CHP Yayınları, Ankara, 2018.
- KARATEPE, Şükrü, **Türk Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018.
- KARATEPE, Şükrü, “Hükümet Sistemleri ve Türkiye”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 2013, Cilt: 51, (s. 223-235).
- KESER, Hayri, “Türk Tipi Başkanlık Sistemi Üzerine”, **Yeni Türkiye** (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı), Yıl: 23, Sayı: 94, 2017, 433-438.
- KESKİNSOY, Ömer / KAYA, Semih Batur, “Türkiye’nin Hükümet Sistemleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **TBB Dergisi**, Sayı: 137, 2018, 67-96.
- KÖKER, Levent, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Üzerine Bazı Tesbitler ve Eleştiriler”, <http://leventkoker.blogspot.com/2017/01/cumhurbaskanlg-kararnamesi-uzerine-baz.html> (Erişim tarihi: 11.09.2020).
- KUZU, Burhan, “Anayasa Değişikliği ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Genel Faydaları”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 2017, Cilt: 94, (s. 110-128).

- LE POURHIET, Anne-Marie, **Droit constitutionnel**, 9e édition, Economica, Paris, 2018.
- MECEK, Mehmet, “Azerbaycan’ın Devlet Yapısı ve Taşra Yönetiminde Merkez-Yerel İlişkileri”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi**, Yıl: 2018, Cilt: 7, Sayı: 1, (s. 51-77).
- MÉLIN-SOUCRAMANIEN, Ferdinand / PACTET, Pierre, **Droit constitutionnel**, 38e édition, Dalloz, Paris, 2020.
- MOLLAER, Fırat, “Azerbaycan’da Demokrasi ve Geleceği Üzerine Bazı Gözlemler”, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2004, Cilt: 8, (s. 63-78).
- NARTER, Recep / KAYA, Semih Batur, **Hukuk İhdası Rejiminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020.
- ONAR, Erdal, “Türkiye’nin Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?”, **Başkanlık Sistemi**, (der. T. Ergül), TBB Yayınları, Ankara, 2005.
- ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, 14. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013.
- ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, 17. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2017.
- ÖZGİŞİ, Tunca, “Orta Asya Cumhuriyetleri ve Azerbaycan’ın Parlamento Yapılarının Karşılaştırmalı Analizi”, **Türkiyat Mecmuası**, Yıl: 2012, Cilt: 22, (s. 83-102).
- ÖZKUL, Fatih, “Başkanlık Sistemi Üzerine Amerika Birleşik Devletleri ve Azerbaycan Modeli Karşılaştırması”, **TBB Dergisi**, Yıl: 2012, Sayı: 103, (s. 85-110).
- PORTELLI, Hugues: “**Soixante ans de subordination parlementaire**”, *Pouvoirs*, 2018/3, n° 166, (s. 69-80).
- PROTSYK, Oleh, “Semi-Presidentialism under Post_ Communism”, **Semi-Presidentialism and Democracy** (der. R. Elgie, vd.), Palgrave Macmillian, New York, 2011.
- REHİMLİ, Recep, “Azerbaycan Yönetim Sistemi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2009, Cilt: 2, Sayı: 9, (s. 377-386).
- RIVERO, Jean, “Rapport de synthèse”, **Vingt ans d’application de la Constitution de 1958 le domaine de la loi et du règlement**, Colloque organisé par la Faculté de Droit et de Science Politique d’Aix-Marseille sous la direction de Louis Favoreu, Presse Universitaire d’Aix-Marseille, 1978.
- SEVGİLİ GENÇAY, Didem Aslan, “Kanun ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Karşılıklı Mahfuz Alanları Meselesi (Türkiye ve Fransa Karşılaştırmalı Çalışma)”, **Kamu Hukukçuları Platformu VIII. Toplantısı Tam Metin Bildiri Kitabı**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2020, 237-274.
- SÖYLER, Yasin, **Yeni Başkanlık Sistemine Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018.

- TAŞDÖĞEN, Salih: “Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu”, **DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, Yıl: 2019, Cilt: 21, (s. 1293-1325).
- TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 17. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2014.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, İstanbul, 1982.
- TUNÇ, Hasan, **Türk Anayasa Hukuku**, 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2018.
- ULUSOY, Ali, **Aralık 2016 Anayasa Teklifi Neler Getiriyor, Neler Götürüyor?** , <http://www.anayasa.gen.tr/ulusoy-anayasa-degisikligi.pdf> (Erişim tarihi: 27 Temmuz 2020).
- ÜLGEN, Özen, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Niteliği ve Türleri”, **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2018, Sayı: 1, (s. 4-39).
- VERPEAUX, Michel / LAËTITIA, Janicot, **Droit public Pouvoirs publics et action administrative**, Presses Universitaires de France, Paris, 2009.
- YILDIZ, Abdulkadir, “Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu Meselesi”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:2019, Cilt: 9, Sayı: 1, (s. 1-20).
- YÜKSEL, İsmail, “6771 Sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu’nun Ardından Kanun Yapma Yöntemi”, **Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2017, Cilt: 7, Sayı: 2, (s. 251-274).